

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI
SAMARQAND DAVLAT UNIVERSITETI

MAKTABGACHA TA'LIM PEDAGOGIKA
PSIXOLOGIYA KAFEDRASI

MAKTABGACHA TA'LIMNI TASHKIL ETISH
VA RAHBARNING TASHKILOTCHILIK
MADANIYATI

Fani bo'yicha o'quv-uslubiy majmua

Samarqand – 2019

Мазкур ўқув-услугий мажмуа таълим вазирлиги ва Мактабгача таълим вазирлигининг 2018 йил 27 январдаги 29-к/қ, 8-к/қ сонли қўшма қарори билан тасдиқланган ўқув режа асосида тайёрланди.

Тузувчи

доц.Тайланова Ш.- Мактабгача таълим педагогикаси ва психологияси кафедраси мудири.

**Такризчилар:проф.
М.Махмудова**

УЎУВ - УСЛУБИИ МАЖМУА

М У Н Д А Р И Ж А

I.	ИШЧИ ДАСТУР	Мактабгача таълим тарбиячилари учун 5 муассасалари
II.	МОДУЛНИ ЎҚИТИШДА ФОЙДАЛАНИЛАДИГАН ИНТЕРАКТИВ ТАЪЛИМ МЕТОДЛАР	12
III.	НАЗАРИЙ МАНШҒУЛОТ МАТЕРИАЛЛАРИ	18
IV.	АМАЛИЙ МАНШҒУЛОТ МАТЕРИАЛЛАРИ	57
V.	КЕЙСЛАР БАНКИ	67
VI.	МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ МАВЗУЛАРИ	69
VII.	ГЛОССАРИЙ	71
VIII.	АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ	73

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ САМАРКАНД ДАВЛАТ
УНИВЕРСИТЕТИ МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ ФАКУЛЬТЕТИ
МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ ПЕДАГОГИКАСИ ВА ПСИХОЛОГИЯСИ
КАФЕДРАСИ**

Рўйхатга олинди:

№ _____

2019 йил “__” _____

«ТАСДИҚЛАЙМАН»
Ўқув ишлари проректори

_____ проф.А.Солеев

«_____» _____ 2019 йил

**Мактабгача таълимни бошқаришнинг илмий асослари
фанининг**

И Ш Ч И Ў Қ У В Д А С Т У Р И

БИЛИМ СОҲАСИ: 100000 – ГУМАНИТАР СОҲА

ТАЪЛИМ СОҲАСИ: 110000 – ПЕДАГОГИКА

ТАЪЛИМ 5111800 – МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ

Йўналиши:

МАХСУС СИРТКИ

Самарқанд– 2019 й.

ИШЧИ ДАСТУР САМАРҚАНД ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ
ФАКУЛТЕТИ КЕНГАШИДА КЎРИБ ЧИҚИЛГАН ВА ТАВСИЯ ҚИЛИНГАН (2019 ЙИЛ
“30” АВГУСТДАГИ “1” - СОНЛИ БАЁННОМА).

ФАКУЛТЕТ ДЕКАНИ:

Ш.УБАЙДУЛЛАЕВ

Мактабгача таълим педагогикаси ва психологияси кафедрасининг 2019 йил
29 август йиғилишининг баённомаси билан тавсия этилган.

Кафедра мудири:

доц. Ш.Тайланова

Услубий кенгаш раиси:

Тузувчи: - СамДУ мактабгача таълим
педагогика ва психология кафедраси
мудири, п.ф.н., доц. Ш. Тайланова.

Такризчи: СамДЧТИ п.ф.д., профессори
М.Махмудова

I. Ўқув фанининг долзарблиги ва олий касбий таълимдаги ўрни

Дастурда мактабгача ёшдаги болаларни маънавий, жисмоний, ақлий – ахлоқий, иқтисодий, ҳуқуқий, экологик таълимини амалга оширишнинг метод ва воситаларини асослаб берилган. Ўзбекистонда ижтимоий мактабгача таълимни ташкил этишнинг асосий босқичлари, асосий хусусиятлари ва мактабгача таълим бўйича юқори малакали раҳбар, методист-назоратчи ва тарбиячиларни тайёрлаш вазифалари, усул-услублари, халқ таълими бўлимининг асосий вазифалари методик раҳбарлик қилиш тамойиллари бу ўқув дастурининг мазмунини ташкил этади.

II. Ўқув фанининг мақсад ва вазифалари

Мактабгача таълимда бошқарув ва менежмент фанининг мақсади:

Мактабгача таълимда бошқарув ва менежмент фани бўлажак

тарбиячиларни таълим-тарбия қонуниятлари билан яқиндан таништириш. Шунингдек, у мактабгача таълимга қўйилган талаблари, тамойиллари, мазмуни ва тарбиячининг шакллантиришни педагогик асосларини ўргатади.

Мактабгача таълимда бошқарув ва менежмент фанининг вазифалари:

- Бўлажак тарбиячи олдига қўйиладиган мақсад ва вазифалар Ўзбекистон истиқболи ва истиқлоли учун баркамол авлодни тарбиялашнинг дастабки босқичи:

- мактабгача таълимни ташкил этиш ва раҳбарнинг ташкилотчилик маданиятининг мазмуни, ўзи хос хусусиятлари, таълимий-тарбиявий жиҳатларини топиши, ҳамда касбига бўлган муносабатни тарбиялаш. Тарбиячининг касбий хусусияти ва унга қўйилган талаблар:

- мактабгача таълимни ташкил этиш ва раҳбарнинг ташкилотчилик маданияти курсини мақсади: булажак тарбиячи, педагогик коллеж ўқитувчиларига мактабгача таълимни ташкил этиш ва раҳбарнинг ташкилотчилик маданияти фанини назарий миллий асослари билан қуроллантиради;

-Ўқитиш жараёнида мутахассислик бўйича маҳорат, ташкилий методик малака, болаларни жонажон юртимизни севиш, асраб-авайлаш руҳида тарбиялаш жараёнида билимларини амалда тадбиқ қила билиш қобилиятини ривожлантириш.

Бакалавр:

- мактабгача таълимнинг тарихи;
- мактабгача таълимни ташкил этиш ва раҳбарнинг ташкилотчилик маданиятининг ривожланиш босқичлари;
- давлатга қарашли ва қарашли булмаган мактабгача таълим муассасалари;
- мактабгача таълимнинг таълим тизимида тутган ўрни;
- мактабгача таълим бўйича касбий фаолиятнинг умумий тамойиллари;
- мактабгача ёшдаги боланинг ҳар томонлама ривожланиш концепсияси;
- мактабгача таълимни ташкил этиш ва раҳбарнинг ташкилотчилик маданиятининг ривожланиш тамойиллари
- болаларни оилага, мактабгача таълим муассасаларига ва ижтимоий жамиятга мослаштириш;
- боланинг жисмоний ривожланиш кўрсаткичлари;
- боланинг шахсий педагогик-психологик ривожланиш кўрсаткичлари;
- интеллектуал, ақлий ривожланиш кўрсаткичлари;
- бола шахсини мактабгача ёшдаги болалар таълим-тарбиясига қўйиладиган давлат талабларига мувофиқ соғлом ва етук, мактабда ўқишга тайёрланган тарзда шакллантириш;
- боланинг мактабга тайёргарлик даражаси қўйиладиган минимал талаблар;
- оиладаги ривожлантирувчи ва тарбияловчи муҳит;
- боланинг мактаб таълимига умумий ва махсус тайёргарлиги *билимга*;
- мактабгача таълимнинг асосий тамойиллари;

- мактабгача таълимни ташкил этиш ва раҳбарнинг ташкилотчилик маданияти фан сифатида;
- мактабгача таълимни ташкил этиш ва раҳбарнинг ташкилотчилик маданияти объекти, предмети, функциялари;
- мактабгача таълимни ташкил этиш ва раҳбарнинг ташкилотчилик маданиятига қўйиладиган асосий талаблар;
- мактабгача таълимни ташкил этиш ва раҳбарнинг ташкилотчилик маданиятининг мазмуни, илмий-тадқиқот методлари;
- мактабгача ёшдаги болаларга таълим-тарбия беришнинг фалсафий асослари;
- мактабгача ёшдаги болаларни ижтимоий фаолиятга юналтириш;
- мактабгача ёшдаги болаларга таълим-тарбия бериш ва ривожлантириш мактабгача таълимни ташкил этиш ва раҳбарнинг ташкилотчилик маданиятининг асосий функцияси;
- мактабгача ёшдаги болаларга ақлий, ахлоқий ва жисмоний тарбия бериш;
- мактабгача ёшдаги болаларни нутқни устириш ва узга тилга ургатиш;
- мактабгача ёшдаги болаларга ҳуқуқий, иқтисодий ва эстетик тарбиялаш;
- мактабгача таълимнинг узвийлиги ва узлуксизлиги;
- бола мактабгача тарбиянинг - объекти, ривожланиш ва тарбия - субъекти;
- бола ва сотсиум;
- мактабгача таълим муассасалари, мактаб, оила ва маҳалла тарбия жараёнини ташкил этиш шарт-шароитларини
- болани мактаб таълимига тайёрлашга таъсир этувчи омиллар;
- болани мактабга тайёрлашда мактабгача таълим муассасаси, мактаб ва оиланинг ҳамкорлиги;
- мактабгача таълим ёшидаги болаларни мактаб таълимига мослаштириш метод, восита ва усулларни билиши;
- мактабгача таълимни ташкил этиш ва раҳбарнинг ташкилотчилик маданиятининг назарий ва амалий билимларини эгаллаш;
- илк ва мактабгача ёшдаги болаларга таълим-тарбия бериш мазмуни ва технологияларини эгаллаш;
- замонавий ва чет эл мактабгача таълим тизими ҳақида билимга эга булиш;
- мактабгача ёшдаги болалар ривожланишида ва таълим-тарбия беришда замонавий ва чет эл мактабгача таълим тизимидан фойдалана олиш
- мактабгача ёшдаги болаларни о`йин ва о`йинчоқлар орқали ривожлантирувчи муҳит яратиш;
- болани интеллектуал зукко булишини таъминлаш;
- болани ақлий, ахлоқий ва жисмоний ривожланишга юналтириш;
- мактабгача ёшдаги бола мактаб таълимига тайёрлаш;
- мактабгача таълим муассасаларининг бола ҳавфсизлигини таъминлашдаги мажбуриятлари;
- болани мактабгача таълим муассасаларида соғломлаштириш;

- боланинг мактаб таълимига тайёргарлигини аниқлаш ва таҳлил қилиш усуллари;
- болани мактабга тайёрлаш методи ва усуллари;
- мактабгача таълим муассасаларида болани мактабга тайёрлигини аниқлаш *малакасига эга бўлиши керак.*

Машғулотлар

№	Мавзулари	Маъ руза	Ам али ёт	Сем ина р
1	Мактабгача таълим-узлуксиз таълимнинг алоҳида тури сифатида	2		
2	Мактабгача таълимнинг ривожланиши босқичлари	2	2	
3	Мактабгача таълим муассасасида таълим – тарбия ишлари	2		
4	Мактабгача таълим муассасаслари ташкил қилиш	2		2
5	Мактабгача таълим муассасасини бошқариш		2	
6	Мактабгача таълим муассасасининг оила билан ҳамкорлиги	2	2	
7	МТМ ни назорат қилиш ва методик ишларни ташкиллаштириш		2	2
8	МТМ ни назорат қилиш ва методик ишларни ташкиллаштириш	2	2	
9	Мактабгача таълимда методик ишлар			2

10	МТМ ни молиявий бошқариш	2		
	ЖАМИ	14	10	8

МАШҒУЛОТЛАР ИЧКИ МАЗМУНИ

Қонунлар ва қонуности ҳужжатлари. (2 соат маъруза) Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси давлат қонунчилик базасининг асоси эканлиги. Қонунлар ва қонуности ҳужжатлари тўғрисида тушунча. Ўзбекистон Республикасида қонунлар ва қонуности ҳужжатларини қабул қилиш ваколатига эга давлат органлари. Ваколатли идоралар томонидан чиқариладиган ҳукукий-меъёрий ҳужжатлар ҳақида.

Ўзбекистон Республикасининг мактабгача таълим соҳасига оид меъёрий-ҳукукий ҳужжатлари. (2 соат маъруза+2 соат амалий машғулот)

Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси давлат қонунчилик базасининг асоси эканлиги. Республикада таълим-тарбия тизими ва баркамол авлодни тарбиялаш давлат сиёсатининг асосий устувор йўналиши эканлиги. Мактабгача таълим соҳаси узлуксиз таълим тизимининг бирламчи бўғини сифатида. «Таълим тўғрисида»ги Қонун, Кадрлар тайёрлаш миллий дастури, мактабгача ёшдаги болалар ривожланишига қўйиладиган Давлат талаблари, шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Президентининг «2017-2021 йилларда мактабгача таълим тизimini янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПҚ-2707-сонли Қарори, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Мактабгача таълим муассасалари фаолиятини такомиллаштириш тўғрисида»ги 528-сонли Қарори (19.07.2017й.), «Мактабгача таълим вазирлиги тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида»ги 929-сонли Қарори (21.11.2017й.), «Ўзбекистон Республикаси Мактабгача таълим вазирлиги ва унинг тизимидаги муассасаларнинг моддий-техник базасини мустаҳкамлаш ҳамда

нодавлат мактабгача таълим муассасалари фаолиятини қўллаб-қувватлаш тўғрисида»ги 991-сонли Қарори (18.12.2017й.) ҳамда тизимга тааллуқли бошқа қонуности ҳужжатлари.

Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси - инсон ҳуқуқ ва эркинликларининг кафолати.*(2 соат маъруза+4 соат амалий машғулот)*

Ўзбекистон Республикасининг Асосий қонунида инсон ва фуқароларнинг шахсий, сиёсий, ижтимоий-иқтисодий ҳуқуқлари, эркинликлари ва бурчлари. Соҳаларга оид кодлаштирилган тўплам (Кодекс)лар, меҳнат кодекси. Меҳнат қилиш, эркин касб танлаш ва дам олиш ҳуқуқининг кафолатланганлиги. Меҳнат кодекси. Мактабгача таълим муассасасида меҳнат муносабатларини ташкил этишнинг ҳуқуқий-меъёрий асослари.

Бола ҳуқуқлари кафолатларининг халқаро ва миллий ҳуқуқий асослари.*(2 соат маъруза+2 соат амалий машғулот)*

Ҳуқуқий демократик давлат ва кучли фуқаролик жамияти барпо этиш йўлида барча соҳалардаги каби мактабгача таълим тизимида ҳам «Жамиятда ҳуқуқий маданиятни юксалтириш миллий дастури» талабларидан келиб чиққан ҳолда болаларга ҳуқуқий таълим-тарбия бериш масалаларини янада ривожлантириш мақсадида Ўзбекистон Республикасининг «Бола ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисида»ги, «Болаларни уларнинг саломатлигига зарар келтирувчи ахборотдан ҳимоялаш тўғрисида»ги Қонунлари, Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси, «Бола ҳуқуқлари тўғрисидаги конвенция» ва бошқа қонунларнинг мазмун-моҳиятлари. Мактабгача таълим муассасаларида «Болажон» дастури доирасида ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятни шакллантириш. Оила кодекси.

Таълим муассасаларида ҳуқуқий тартиботни таъминлаш.*(2 соат амалий машғулот)*

Таълим муассасаларида ҳуқуқий тартиботни таъминлаш, таълим муассасаларида содир этиладиган ҳуқуқбузарликлар учун интизомий жавобгарлик ва уни қўллаш тартиби, маъмурий жавобгарлик ва унинг турлари.

Ўзбекистон Республикасининг «Коррупцияга қарши курашиш тўғрисида»ги Қонуни. Коррупцияга қарши курашишнинг асосий принциплари. Коррупцияга қарши курашиш соҳасидаги давлат сиёсатининг асосий йўналишлари.

МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ МАЗМУНИ

Фанга оид ўрганилган материаллар асосида «Ўзбекистон Республикасида бола ҳуқуқларининг кафолатланганлиги».»Ўзбекистон Республикасининг мактабгача таълим соҳасига оид меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлари» мавзуларида мустақил иш бажарилади.

ЎҚИТИШ ШАКЛЛАРИ

Мазкур модул бўйича қуйидаги ўқитиш шаклларида фойдаланилади:

- маъруза машғулотлар (маълумотларни англаб олиш, ақлий қизиқишни

ривожлантириш, назарий билимларни мустаҳкамлаш);

- давра суҳбатлари (таълим соҳасидаги ислоҳотлар бўйича ўз фикрларини билдириш, идрок қилиш ва мантиқий хулосалар чиқариш);

- баҳс ва мунозаралар (мактабгача таълим тизимида ҳуқуқий таълим- тарбияни амалга оширишнинг асосли аргументларини тақдим қилиш, эшитиш ва муаммолар ечимини топиш қобилиятини ривожлантириш).

**МОДУЛНИ УЌИТИШДА
ФОЙДАЛАНИЛАДИГАН ИНТЕРФАОЛ
ТАЪЛИМ МЕТОДЛАРИ**

«Кичик гуруҳларда ишлаш» методи

Таълим олувчиларни фаоллаштириш мақсадида уларни кичик гуруҳларга ажратган ҳолда ўқув материални ўрганиш ёки берилган топшириқни бажаришга қаратилган ижодий иш.

Ушбу метод қўлланилганда таълим олувчи кичик гуруҳларда ишлаб, машғулотда фаол иштирок этиш ҳуқуқига, бошловчи ролида бўлишга, бир- биридан ўрганишга ва турли нуқтаи назарларни қадрлаш имконига эга бўлади.

«Кичик гуруҳларда ишлаш» методи қўлланилганда таълим берувчи бошқа интерфаол методларга қараганда вақтни тежаш имкониятига эга бўлади. Чунки таълим берувчи бир вақтнинг ўзида барча таълим олувчиларни мавзуга жалб эта олади ва баҳолай олади. Қуйида «Кичик гуруҳларда ишлаш» методининг тузилмаси келтирилган.

Кичик гуруҳларда ишлаш методининг тузилмаси

Кичик гуруҳларда ишлаш методининг босқичлари қуйидагилардан иборат:

1. Фаолият йўналиши аниқланади. Мавзу бўйича бир-бирига боғлиқ бўлган масалалар белгиланади.
2. Кичик гуруҳлар белгиланади. Таълим олувчилар гуруҳларга 3-6 кишидан бўлинишлари мумкин.
3. Кичик гуруҳлар топшириқни бажаришга киришадилар.
4. Таълим берувчи томонидан аниқ кўрсатмалар берилади ва йўналтириб турилади.

5. Кичик гуруҳлар тақдимот қиладилар.
6. Бажарилган топшириқлар муҳокама ва таҳлил қилинади.
7. Кичик гуруҳлар баҳоланади.

«Т - схема» методи

Маърузачи:

- янги мавзунини баён қилади ва тингловчиларга икки қарама-қарши жиҳат ҳақида бошланғич маълумотларни беради;
- топшириқни яқка тартибда бажаришларини сўрайди ва 10 дақиқа вақт ажратади;
- вақт тугагач тингловчиларга изоҳларсиз ўз фикр-мулоҳазаларини ўқиб эшиттиришларини айтади;
- - барча хулосалар тинглангач, умумлаштирилади ва якуний хулоса шакллантирилади.

Тингловчи:

- - мавзунини диққат билан тинглайди;
- ўзи учун зарур бўлган маълумотларни дафтарига қайд қилиб боради;
- берилган схема асосида тушунчага нисбатан ўзининг мустақил фикрини билдиради;
- якуний хулосаси билан ўтирганларни таништиради;
- регламентга риоя қилади.

Кутиладиган натижа: Тингловчилар мавзу юзасидан зарурий билимларни ўзлаштиради, курснинг моҳияти ҳақида тасаввурга эга бўлади.

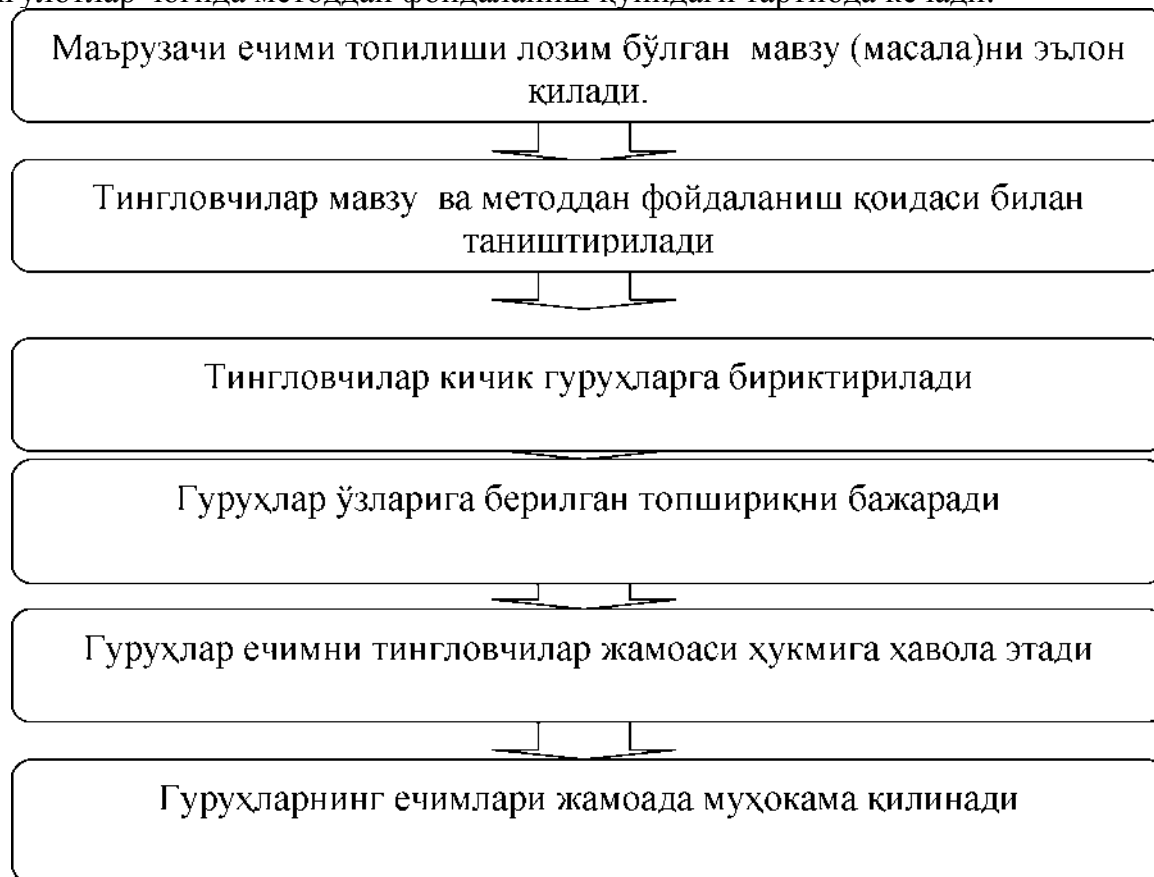
«Т» схема асосида мустақил фаолиятни ташкил этиш

+ (ха, ижобий)	- (йўқ, салбий)

«Концептуал жадвал» методи

Концептуал жадвал методи - турли ғояларни, қарашларни ўзаро таққослаш ва уларни турли тоифалар бўйича таққослаган ҳолда баҳо беришга қаратилган организатор ҳисобланади. Метод тингловчиларга ўрганилаётган мавзу (масала ёки муаммо)ни икки ёки ундан ортиқ жиҳатлари бўйича таққослашга ўргатади. Ундан фойдаланишда тингловчиларнинг мавзу юзасидан мантиқий фикрлаши, маълумотларни тизимли баён қилиш қобилиятлари ривожлантирилади.

Машғулотлар чоғида методдан фойдаланиш қуйидаги тартибда кечади:

Тингловчилар эътиборига қуйидаги намунани тавсия этиш мумкин:

Ўрганилаётган мавзу моҳиятини ёритувчи жиҳатлар	Муҳим белгилар, тавсифлар		
	1-белги (тавсиф)	2-белги (тавсиф)	3-белги (тавсиф)
1-жиҳат			
2-жиҳат			

«Тушунчалар таҳлили» методи

Методнинг моҳияти. Ушбу услуб ўтилган мавзу юзасидан маърузачи томонидан берилган тушунчаларга мустақил равишда ўз изоҳларини бериш, шу орқали олган билимларини текширишга йўналтирилган.

Методнинг мақсади. Тингловчиларнинг машғулотда ўтилган мавзунини эгаллаганлик ва мавзу бўйича таянч тушунчаларни ўзлаштириб олинганлик даражаларини аниқдаш, ўз билимларини мустақил равишда эркин баён эта олиш, ўзларининг билим даражаларини баҳолай олиш, яқка ва гуруҳларда ишлай олиш, сафдошларининг фикрига ҳурмат билан қараш, шунингдек ўз билимларини бир тизимга келтира олишга ўргатиш.

Методнинг қўлланиши: ўқув машғулотларининг барча турларида (машғулот бошланиши ёки охирида) ўтилган мавзунини ўзлаштирилганлик даражасини такрорлаш, мустаҳкамлаш учун, шунингдек, янги мавзунини бошлашдан олдин тингловчиларнинг

билимларини текшириб олиш учун мўлжалланган. Ушбу услубни машғулот жараёнида ёки машғулотнинг бир қисмида якка, кичик гуруҳ ҳамда жамоа шаклида ташкил этиш мумкин. Ушбу услубдан мустақил таълим учун вазифа беришда ҳам фойдаланса бўлади.

Машғулотни ўтказиш тартиби:

- о тингловчиларни гуруҳларга (шароитга қараб) ажратади;
- о тингловчилар машғулотни ўтказишга қўйилган талаблар билан таништирилади;
- о тарқатма материаллар гуруҳ аъзоларига тарқатилади;
- о тингловчилар якка тартибда ўтилган мавзу ёки янги мавзу бўйича тарқатма материалда берилган тушунчалар билан танишади;

о тингловчилар тарқатма материалда мавзу бўйича берилган тушунчалар ёнига эгаллаган (ёки ўзларининг) билимлари асосида (берилган тушунчаларни қандай тушунган бўлсалар шундай) изоҳ ёзадилар (якка тартибда);

о маърузачи тарқатма материалда мавзу бўйича берилган тушунчаларни ўқийди ва жамоа билан биргаликда ҳар бир тушунчага тўғри изоҳни белгилайди ёки (имкони бўлса) экранда ҳар бир тушунчанинг изоҳи берилган слайд орқали таништирилади;

о ҳар бир тингловчи жавобларни таққослаш орқали фарқларини аниқлайди ва керакли тушунчага эга бўлади, ўз-ўзини текширади, баҳолайди, шунингдек билимларини яна бир бор мустаҳкамлайди.

«Тушунчалар таҳлили» методидан бир машғулотнинг ўзида машғулот бошланишида ўтган мавзунини такрорлаш, мустаҳкамлаш ёки янги мавзу бўйича тингловчиларнинг дастлабки билимлари, қандай тушунчаларни эгаллаганликлари ва шу машғулотнинг охирида бугунги мавзудан нималарни билиб олганликларини аниқдаш учун ҳам фойдаланиш мумкин.

Тушунчалар	Мазмуни
Қонун	
Қонун ости ҳужжатлари	
Компетенция	
Фармон	
Қарор	
Ҳуқуқ	

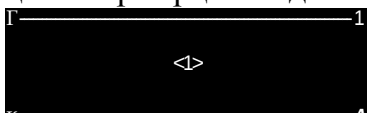
«ФСМУ» методи

Методнинг мақсади: Мазкур метод иштирокчилардаги умумий фикрлардан хусусий хулосалар чиқариш, таққослаш, қиёслаш орқали ахборотни ўзлаштириш, хулосалаш, шунингдек, мустақил ижодий фикрлаш кўникмаларини шакллантиришга хизмат қилади. Мазкур методдан маъруза машғулотларида, мустаҳкамлашда, ўтилган мавзунини сўрашда фойдаланиш тавсия этилади.

Методни амалга ошириш тартиби:

- қатнашчиларга мавзуга оид бўлган якуний хулоса ёки ғоя таклиф этилади;

- ҳар бир иштирокчига ФСМУ методининг босқичлари ёзилган қоғозлар тарқатилади:

- фикрпишип оаен этинг

- * фикрингизни баенига сабаб кўрсатинг

- * курсатқан сабабингизниг псботлаб мисол келтиринг

- * фикрингизни умумлаштиринг

- иштирокчиларнинг муносабатлари якка ёки гуруҳий тартибда тақдимот қилинади.

ФСМУ таҳлили қатнашчиларда касбий-назарий билимларни амалий машқлар ва мавжуд тажрибалар асосида тезроқ ва муваффақиятли ўзлаштирилишига асос бўлади.

Б/Б/Б методи

Биламан	Билмоқчиман	Билиб олдим

Машғулот мавзуси ва режа эълон қилинган, тингловчилар дафтарида жадвални чизади ҳамда 1-устунга мавзу бўйича нимани билишларини ёзади. 2- устунга эса машғулот давомида нимани билишни хоҳлашларини ёзиб қўядилар. 3- устун эса машғулот якунида тўлдирилади ва мавзу умумлаштирилади.

**НАЗАРИЙ МАШҒУЛОТ
МАТЕРИАЛЛАРИНИНГ ИЧКИ
МАЗМУНИ**

ҚОНУНЛАР ВА ҚОНУНОСТИ ҲУЖЖАТЛАРИ. (2 соат)

Таянч иборалар: Конституция, Қонун, қонуности ҳужжатлари, фармон, фармойиш, қарор, буйруқ, меъёрий ҳужжат, Олий Мажлис, Миллий дастур, Вазирлар Маҳкамаси, вазирликлар, давлат қўмиталари, идоралар, маҳаллий давлат ҳокимияти органлари, таълим-тарбия.

Соғлом ва билимли ёш авлод тарбияси - давлат сиёсатининг устувор йўналиши сифатида.

Соғлом ва билимли ёш авлод тарбияси - давлатимиз сиёсатининг устувор йўналиши сифатида белгиланганлигини таълим-тарбия соҳасида амалга оширилаётган ислохотлар, ўсиб келаётган ёш авлоднинг баркамол шахс бўлиб етишишларини таъминловчи қонунчилик базасининг такомиллаштирилаётганлигида кўришимиз мумкин. Соғлом ва билимли ёш авлод мамлакат бойлиги, миллат равнақини таъминлайдиган мустаҳкам пойдевордир. Шу боис ёш авлод келажаги йўлида алоҳида ва доимий ғамхўрлик кўрсатиш давлатимиз сиёсатининг устувор йўналиши сифатида белгиланган. Мамлакатимизда ёшларнинг сифатли таълим олиши ва саломатлигини мустаҳкамлаш учун ҳар томонлама қулай шарт-шароит яратишга катта эътибор қаратилмоқда. Дарҳақиқат, аҳолисининг учдан икки қисмини ёшлар ташкил этадиган мамлакатда болалар манфаатини ҳисобга олмасликнинг асло иложи йўқ.

Шунинг учун ҳам «Оила йили» (1998), «Аёллар йили» (1999), «Мустаҳкам оила йили» (2012), «Обод турмуш йили» (2013), «Соғлом бола йили» (2014), «Соғлом она ва бола йили» (2016) каби Давлат дастурларида айнан, болалар соғлиги ва уларнинг тарбияси учун тўлақонли шароитлар яратиш масалаларига катта эътибор қаратилган. Жумладан, «Обод маҳалла йили» (2003), «Меҳр ва мурувват йили» (2004), «Ижтимоий ҳимоя йили» (2007), «Қишлоқ тараққиёти ва фаровонлиги йили» (2009), «Кичик бизнес ва тадбиркорлик йили» (2010), «Халқ билан мулоқот ва инсон манфаатлари йили» (2017) Давлат дастурларида ҳам ёшлар, жумладан, болалар манфаатлари, уларни маънан етук, маърифатли ва жисмонан баркамол қилиб вояга етказиш, уларнинг саломатлигини мустаҳкамлаш билан боғлиқ муаммолар ечими кўзда тутилгани барчамизга маълум. Айнан мана шу жиҳатлари билан ўтган йилларга бағишланган бир нечта Давлат дастурлари алоҳида ажралиб туради: улар 2000 йил - «Соғлом авлод йили», 2001 йил - «Оналар ва болалар йили», 2008 йил - «Ёшлар йили», 2010 йил - «Баркамол авлод йили», 2016 йил - «Соғлом она ва соғлом бола йили», 2017 йил - «Халқ билан мулоқот ва инсон манфаатлари йили»га бағишланган Давлат дастурларидир. Мамлакатимизда ёшлар сиёсати масаласида олиб борилаётган юқоридаги Давлат дастурларидан ҳам кўриниб турибдики, соғлом бола масаласи аввал-бошданок мустақил Ўзбекистонимиз сиёсатининг устувор йўналишларидан бири бўлиб келмоқда. Шунинг учун ҳам мустақиллик йилларида ижтимоий-гуманитар соҳада амалга оширилаётган изчил ислохотлар жараёнида аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш учун йўналтирилган давлат харажатлари бир неча баробар кўпайди, халқимиз турмуш даражаси сезиларли равишда

ошди. Бунинг натижасида оналар ўлими 2 баробардан кўпроқ, болалар ўлими 3 баробар камайди. Хусусан, яқинда «Болаларни асрайлик» халқаро ташкилоти томонидан тузилган жаҳон рейтингда Ўзбекистон болалар саломатлигини мустаҳкамлаш борасидаги катта ғамхўрлик кўрсатаётган энг илғор етакчи ўн мамлакат қаторидан жой олди. Бу ютуқларнинг барчаси мамлакатимизда болалар ҳуқуқи ҳимояси борасида мустаҳкам ҳуқуқий база яратилганлиги сабабли қўлга киритилди. Бола ҳуқуқларини ҳимоя қилишнинг қонунчилик асоси аввало, Ўзбекистон Республикасининг Конституциясида белгиланган меъёрлар ва қонунларга таянади. Миллий қонунчиликдаги устувор йўналишлардан бири - бу болаликни муҳофаза қилиш бўйича БМТ халқаро конвенциялари қоидаларини имплементация қилишдан иборат бўлиб, ҳозирда мазкур йўналишда БМТнинг ЮНИСЕФ ташкилоти билан фаол ҳамкорлик олиб борилмоқда. Ўзбекистон Республикаси БМТнинг «Бола ҳуқуқлари тўғрисида»ги конвенциясига 1992 йил 9 декабрда қўшилган. Мамлакатимиз «Ишга қабул қилиш учун энг кичик ёш тўғрисида»ги конвенцияга (Женева, 1973 йил 26 июнь) ҳамда «Болалар меҳнатининг оғир шакллари тақиқдаш ва уларга барҳам беришга доир шошилинч чоралар тўғрисида»ги конвенцияга (Женева, 1999 йил 17 июнь) ҳам қўшилган ва ушбу ҳужжатлар қоидаларидан келиб чиқадиган ўз мажбуриятларини изчил бажариб келмоқда. Шу билан бирга, Халқ таълими, Соғлиқни сақлаш, Меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш вазирликлари, бошқа манфаатдор вазирлик ва идоралар, маҳаллий ҳокимият органларининг оилавий муҳитдан маҳрум болаларнинг таълим олиши, даволаниши ва уларнинг бошқа ҳуқуқларини ҳимоя қилиш борасидаги саъйи-ҳаракатларини мувофиқлаштириш борасида институционал механизмни йўлга қўйиш бугун тобора долзарб аҳамият касб этмоқда. Бунда комплекс идоралараро комиссияни тузиш, оилавий муҳитдан маҳрум болалар тарбияси билан шуғулланувчи барча давлат муассасаларида асаб тизими ва жисмоний ривожланишдаги нуқсонли бор болалар учун табақалаштирилган даволаш дастурларини ишлаб чиқиш муҳим аҳамиятга эга. Шунини таъкидлаш жоизки, мамлакатимизда оила муҳитидан маҳрум бўлган болаларнинг ҳуқуқларини таъминлаш тизими яратилган. Халқ таълими вазирлиги тизимида бугунги кунда жами 25 та Меҳрибонлик уйи, 2 та Болалар шаҳарчаси, 6 та Оилавий болалар уйи, 18 та кам таъминланган ҳамда боқувчисини йўқотган оила фарзандлари учун мўлжалланган мактаб-интернат ҳамда 88 та махсус мактаб-интернат¹ фаолият олиб бормоқда.

Олиб борилаётган ушбу кенг қўламли ишлардан кўзланган асосий мақсад мамлакатимиздаги ҳар бир болани таълим-тарбия жараёнига тортиш орқали келажакда уларни ҳар томонлама етук, баркамол шахслар этиб тарбиялашдир.

Болалар ҳақида гапирганда албатта, 2017 йил 7 декабрь куни Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганлигининг 25 йиллигига бағишланган тантанали тадбирда Ўзбекистон Республикасининг Президенти Шавкат Мирзиёев томонидан билдирилган қуйидаги фикрларини таъкидлаш мақсадга мувофиқ бўларди: «Айни пайтда фарзандларимиз тарбиясида энг асосий бўғин ҳисобланган мактабгача таълим тизимининг замон талабларига мос ¹Маърифат газетаси 2013 йил 11 сентябрь келмаслиги ҳам сир эмас. Ушбу соҳага бир пайтлар эътиборимизни сусайтириб юборганимиз оқибатида кўпгина муаммолар йиғилиб қолганини очиқ айтиш лозим.

Боғча тарбиясини кўрган боланинг онги, дунёқараши қандай юқори бўлишини бугун кимгадир исботлаб ўтиришнинг, ўйлайманки, ҳеч қандай ҳожати йўқ.

Бу ҳолатларнинг барчасини ҳисобга олиб, **Мактабгача таълим вазирлиги** ташкил этилди. Мазкур вазирлик зиммасига маъмурий ислохотлар доирасида белгиланган устувор йўналишлардан келиб чиқиб, бир қатор муҳим вазифалар юкланди.

Бу борада қабул қилинган дастурга мувофиқ яқин 3-4 йил мобайнида юртимиздаги барча ҳудудларда, бу катта шаҳарлар бўладими ёки олис қишлоқ ва овуллар бўладими, минглаб янги боғчаларни қуришимиз зарур. Уларни замонавий талаблар асосида жиҳозлаб, малакали тарбиячи ва мутахассислар, янги методика билан таъминлашимиз керак.

Ўзингиз тасаввур қилинг, қишлоқда яшаётган оналар учун, опа- сингилларимиз учун ўз фарзандини боғчага бериш имконияти қандай янги, қандай кенг шароитлар туғдиради. Бола боғчада соғлом турмуш асосида, мактабга тайёр бўлиб вояга етади.

Ҳурматли аёлларимиз боласидан кўнгли тўқ бўлиб, ижтимоий меҳнат билан, уй-рўзғор ишлари билан бемалол шуғулланади. Қолаверса, уларда дам олиш, ўз соғлиғи ҳақида ўйлаш учун озгина бўлса ҳам шароит пайдо бўлади.

Шунинг учун мактабгача таълим соҳасида ана шундай улкан ислохотларни ҳаётга жорий этиш биз учун ҳам қарз, ҳам фарздир. Қанчалик қийин бўлмасин, бу тарихий вазифани амалга оширишимиз шарт ва уни барчамиз биргаликда албатта бажарамиз.»

Бу сўзларнинг амалий исботини кундан-кунга амалга оширилаётган ишлар мисолида яққол кузатиш мумкин. Айниқса, мактабгача таълим муассасаларида болаларнинг дунёқарашини кенгайтириш, фикрлаш доирасини ошириш мақсадида ўтказиладиган машғулотлар, тадбирларнинг мазмунига эътибор қаратилаётганлиги қувонарли хол албатта. Юқорида айтилган фикрларнинг меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар билан тартибга солинаётганлиги ишнинг тизимли ташкил этилишига замин яратади.

Меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар тушунчаси ва турлари.

Меъёрий-ҳуқуқий ҳужжат деб меъёрий ҳужжатлар тўғрисидаги Қонунга мувофиқ қабул қилинган, умуммажбурий давлат кўрсатмалари сифатида ҳуқуқий нормаларни белгилашга, ўзгартиришга ёки бекор қилишга қаратилган расмий ҳужжатга айтилади. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг палаталари, Ўзбекистон Республикасининг Президенти, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси, вазирликлар, давлат кўмиталари ва идоралар, маҳаллий давлат ҳокимияти органлари меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилиш ҳуқуқига эга бўлган органлар ёки мансабдор шахслар ҳисобланади. Меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларнинг турларига қуйидагилар киради:

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси;
2. Ўзбекистон Республикасининг қонунлари;
3. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси палаталарининг қарорлари;
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармонлари, қарорлари ва фармойишлари;
5. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари;
6. Вазирликлар, давлат кўмиталари ва идораларнинг буйруқлари ҳамда қарорлари;
7. Маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг қарорлари.

Меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар қонун ҳужжатларидир ва улар Ўзбекистон

Республикасининг қонун ҳужжатлари мажмуини ташкил қилади.

Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ва қонунлари, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси палаталарининг қарорлари қонунлардир. Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармонлари, қарорлари ва фармойишлари, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари, вазирликлар, давлат қўмиталари ва идораларнинг буйруқлари ҳамда қарорлари, маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг қарорлари қонуности ҳужжатларидир.

Ўзбекистон Республикасида Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ва қонунларининг устуворлиги сўзсиз тан олинади.

Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси олий юридик кучга эга ва Ўзбекистон Республикасининг бутун ҳудудида қўлланилади.

Ўзбекистон Республикасининг қонунлари ва бошқа меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси асосида ва уни ижро этиш учун қабул қилинади ҳамда унинг нормалари ва принципларига зид келиши мумкин эмас.

Ўзбекистон Республикасининг қонунлари энг муҳим ва барқарор ижтимоий муносабатларни тартибга солади ҳамда Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси томонидан ёки референдум ўтказиш йўли билан қабул қилинади.

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг палаталари Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ва қонунлари асосида ҳамда уларни ижро этиш учун қарорлар тарзида меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилади.

Ўзбекистон Республикасининг Президенти Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ва қонунлари асосида ҳамда уларни ижро этиш учун **фармонлар, қарорлар ва фармойишлар** тарзида меъёрий - ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилади.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ва қонунлари, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси палаталарининг қарорлари, Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармонлари, қарорлари ва фармойишлари асосида ҳамда уларни ижро этиш учун **фармойиш ва қарорлар** тарзида меъёрий - ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилади.

Вазирликлар, давлат қўмиталари ва идоралар ўз ваколати доирасида **буйруқлар ҳамда қарорлар** тарзида меъёрий - ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилади. Вазирликлар, давлат қўмиталари ва идораларнинг буйруқлари ҳамда қарорлари Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ва қонунлари, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси палаталарининг қарорлари, Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармонлари, қарорлари ва фармойишлари, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари ва фармойишлари асосида ҳамда уларни ижро этиш учун қабул қилинади.

Буйруқлар вазирлар томонидан ёки идора номидан қарорлар қабул қилиш якка тартибда амалга ошириладиган идоралар раҳбарлари томонидан қабул қилинади.

Қарорлар давлат қўмиталари томонидан ёки идора номидан қарорлар қабул қилишни мазкур идоранинг коллегиял органи амалга оширадиган идоралар томонидан қабул қилинади.

Вазирликлар, давлат қўмиталари ва идораларнинг буйруқлари ҳамда қарорлари бошқа вазирликлар, давлат қўмиталари ёки идоралар билан келишилган ҳолда қабул

қилиниши мумкин.

Вазирликлар, давлат қўмиталари ва идоралар томонидан **қўшма қарорлар** тарзида меъёрий - ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилиниши мумкин.

Вазирликлар, давлат қўмиталари ва идораларнинг таркибий бўлинмалари ҳамда ҳудудий органлари меъёрий - ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилишга ҳақли эмас.

Маҳаллий давлат ҳокимияти органлари ўз ваколати доирасида **қарорлар** тарзида меъёрий - ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилади.

Маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг қарорлари Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ва қонунлари, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси палаталарининг қарорлари, Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармонлари, қарорлари ва фармойишлари, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари ва фармойишлари, шунингдек маҳаллий давлат ҳокимияти юқори турувчи органларининг қарорлари асосида ва уларни ижро этиш учун қабул қилинади.

Турли меъёрий - ҳуқуқий ҳужжатларнинг юридик кучи бўйича ўзаро нисбати Ўзбекистон Республикасининг Конституциясига, меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларни қабул қилган органларнинг ваколатига ва мақомига, ушбу ҳужжатларнинг турларига, шунингдек, меъёрий-ҳуқуқий ҳужжат қабул қилинган санага мувофиқ белгиланади.

Меъёрий - ҳуқуқий ҳужжат ўзига нисбатан юқори юридик кучга эга бўлган меъёрий -ҳуқуқий ҳужжатларга мувофиқ бўлиши шарт.

Меъёрий - ҳуқуқий ҳужжатлар ўртасида тафовут бўлган тақдирда, юқори юридик кучга эга бўлган меъёрий - ҳуқуқий ҳужжат қўлланилади.

Тенг юридик кучга эга бўлган меъёрий - ҳуқуқий ҳужжатлар ўртасида тафовут бўлган тақдирда, кейинроқ қабул қилинган ҳужжат қоидалари амал қилади.

Агар меъёрий - ҳуқуқий ҳужжатни қабул қилган вазирликнинг, давлат қўмитасининг ёки идоранинг ижтимоий муносабатларнинг муайян соҳасини ҳуқуқий жиҳатдан тартибга солиш учун махсус ваколати бўлса, ушбу орган қабул қилган ҳужжат бир хил даражадаги бошқа вазирлик, давлат қўмитаси ёки идора томонидан қабул қилинган меъёрий - ҳуқуқий ҳужжатга нисбатан юқори юридик кучга эга бўлади.

Ҳар бир суверен давлатнинг бош ҳуқуқий асоси бу унинг Конституциясидир. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг яратилиши ўзига хос ривожланиш йўлини босиб ўтганлиги билан тавсифланади. Ўтиш давридаги мураккаб замонда яратилган ушбу бебаҳо ва беназир ҳужжат асосий қонун шаклида жамиятнинг, халқнинг манфаати ҳамда келажагига умид ва ишонч уйғотди, ижтимоий тараққиётга мўлжал олувчи йўлчи юлдуз бўлиб хизмат қилиб келмоқда.

Ўзбекистон Конституциясининг ишлаб чиқиши ва қабул қилиниши Ўзбекистон Республикасининг Биринчи Президенти Ислом Каримов номи билан боғлиқ. Маълумки Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси қизгин муҳокамалар натижасида суверен демократик давлатнинг Конституцияси сифатида 1992 йил 8 декабрда қабул қилинди. Асосий қонунимиз давлат мустақиллигимизнинг меваси, маҳсули халқ манфаатини таъминловчи олий қонун сифатида яратилди ва хурлигимиз мадҳияси сифатида яшамоқда. Конституция келажаги буюк Ўзбекистоннинг қад ростлаши учун, адолатли ҳуқуқий давлат ва фуқаролик жамиятини барпо этиш учун мустаҳкам ҳуқуқий пойдевор бўлиши шак-шубҳасиздир.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг ўзига хос хусусиятларини куйидагиларда:

биринчидан, ушбу ҳужжатда ҳуқуқий ва сиёсий онгнинг энг юксак ютуқларини, ҳозирги замон, конституциявийлик илмини ўзига жалб этгани, ўзбек халқи маданияти ва миллий анъаналарининг чуқур илдизларига суянилганлиги;

иккинчидан, бу ҳужжат, Ўзбекистон Республикасидаги аввалги ижтимоий-иқтисодий, сиёсий тизимни амалда бошқа тизимга айланганлигини, тубдан ўзгариш рўй берганини Конституциявий мустаҳкамлаганлигини кўриш мумкин.

Бир сўз билан айтганда Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси мазмунан янги сиёсий ҳужжат бўлиб, унда ижтимоий-сиёсий хусусият, уни ривожлантиришнинг асосий ғоялари, республика ички ва ташқи сиёсатининг энг муҳим йўналишлари белгилаб берилди. Асосий қонун дунё сиёсий харитасида янги суверен давлат - Ўзбекистон Республикаси пайдо бўлганлигини мустаҳкамлаб қўйди.

Бугунги кунда Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ва қонунлари дунё ҳамжамияти томонидан эътироф этиляпти. Ҳуқуқий демократик давлат ва кучли фуқаролик жамиятини барпо этиш йўлида фаол жадаллаб бораётган давлатда фуқароларнинг юқори даражада ҳуқуқий саводли бўлишлари зарур шартлардан биридир. Ҳар бир инсоннинг жамият ва давлат ривожига ўз ҳиссасини қўшишида қонунларни ҳурмат қилган ҳолда амалий ҳаётга татбиқ этиши жамият аъзоларининг қай даражада ҳуқуқий маданиятга эгаллигини кўрсатади. Бу жараёнда эса меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларни билиш, уларни фарқлай олиш билан бирга қонун, фармон, фармойиш, қарор, буйруқларнинг аҳамиятини ҳам англаб етиш зарурдир.

Назорат саволлари:

1. Ўзбекистонда 2017 йил қандай йил деб эълон қилинган эди?
2. Ўзбекистон Республикаси қўшилган халқаро ҳужжатларни айтиб беринг?
3. Нима мақсадда Мактабгача таълим Вазирлиги ташкил этилди?
4. Меъёрий ҳужжатларнинг турларини айтинг?
5. Қандай меъёрий ҳужжатлар қонуности ҳужжатлари ҳисобланади?
6. Вазирликлар, давлат қўмиталари ва идоралар қандай меъёрий ҳужжат чиқарадилар?
7. Қўшма қарорлар қайси орган томонидан қабул қилинади?

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИНИНГ МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ СОҲАСИГА ОИД МЕЪЁРИЙ-ҲУҚУҚИЙ ҲУЖЖАТЛАРИ. (2 соат)

Таянч иборалар: Қонун, қонуности ҳужжати, фармон, фармойиш, қарор, буйруқ, низом, таълим муассасалари, Вазирлар Маҳкамаси, таълим босқичлари.

Ўзбекистон Республикасида мактабгача таълимга оид қонун ҳужжатлари.

Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисида» ги Қонуни.

Мамлакатимизда мустақилликнинг биринчи йилларидан бошлаб таълим соҳасида эски ёндашувлардан бутунлай воз кечилиб, янгича тамойилларга, миллий қадрият ва анъаналаримизга, жаҳон мамлакатларининг илғор тажрибасига асосланиб, ҳаётимизни тубдан янгилаш, узоқ ва давомли мақсадларни амалга ошириш учун таълим ва тарбия соҳасига устувор аҳамият қаратилиб келинмоқда.

Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисида»ги Қонуни 1997 йил 29 августда қабул қилинган бўлиб ушбу қонун 5 бўлим ва 34 моддадан иборат. Ушбу Қонун фуқароларга таълим, тарбия бериш, касб-хунар ўргатишнинг ҳуқуқий асосларини белгилайди ҳамда ҳар кимнинг билим олишдан иборат конституциявий ҳуқуқини таъминлашга қаратилган.

Жумладан ушбу қонунда билим олиш ҳуқуқи:

1. Давлат ва нодавлат таълим муассасаларини ривожлантириш;
2. Ишлаб чиқаришдан ажралган ва ажралмаган ҳолда таълим олишни ташкил этиш;
3. Таълим ва кадрлар тайёрлаш давлат дастурлари асосида бепул ўқитиш, шунингдек таълим муассасаларида шартнома асосида тўлов эвазига касб-хунар ўргатиш;
4. Барча турдаги таълим муассасаларининг битирувчилари кейинги босқичдаги ўқув юртларига киришда тенг ҳуқуқларга эга бўлиши;
5. Оилада ёки ўзи мустақил равишда билим олган фуқароларга аккредитациядан ўтган таълим муассасаларида экстернат тартибида аттестациядан ўтиш ҳуқуқини бериш орқали таъминланиши белгилаб қўйилган.

«Таълим тўғрисида»ги Қонунга асосан таълим соҳасидаги давлат сиёсатининг асосий принциплари сифатида қуйидагилар белгилаб қўйилган:

1. Таълим ва тарбиянинг инсонпарвар, демократик характерда эканлиги;
2. Таълимнинг узлуксизлиги ва изчиллиги;
3. Умумий ўрта, ўрта махсус, касб-хунар таълимининг мажбурийлиги;
4. Ўрта махсус, касб-хунар таълими йўналишини: академик лицейда ёки касб-хунар коллежида ўқишни танлашнинг ихтиёрийлиги;
5. Таълим тизимининг дунёвий характерда эканлиги;

6. Давлат таълим стандартлари доирасида таълим олишнинг ҳамма учун очикдиги;
7. Таълим дастурларини танлашга ягона ва табақалаштирилган ёндашув;
8. Билимли бўлишни ва истеъдодни рағбатлантириш;
9. Таълим тизимида давлат ва жамоат бошқарувини уйғунлаштириш.

Ушбу қонунда тегишли маълумоти, касб тайёргарлиги бор ва юксак ахлоқий фазилатларга эга бўлган шахслар педагогик фаолият билан шуғулланиш ҳуқуқига эга эканлиги ҳамда педагогик фаолият билан шуғулланиш суд ҳукмига асосан ман этилган шахсларнинг таълим муассасаларида бу фаолият билан шуғулланишига йўл қўйилмаслиги алоҳида таъкидлаб ўтилган.

«Таълим тўғрисида»ги қонуннинг 6-моддасида таълим муассасасининг ҳуқуқий мақоми назарда тутилган. Унга асосан, таълим муассасаси юридик шахс бўлиб, қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда ташкил этилади. Нодавлат таълим муассасаси Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси белгилаган тартибда давлат аккредитациясидан ўтган пайтдан бошлаб юридик шахс ҳуқуқлари ва таълим фаолияти билан шуғулланиш ҳуқуқига эга бўлади. Таълим муассасасини аккредитациялаш ваколатли давлат органи томонидан аттестацияга асосан амалга оширилиши белгилаб қўйилган.

Ушбу қонунга кўра, таълим муассасаси қонун ҳужжатларига мувофиқ ишлаб чиқилган устав асосида фаолият кўрсатади. Таълим муассасаси аттестация натижаларига биноан давлат аккредитациясидан маҳрум этилиши мумкин. Таълим муассасалари ўқув-тарбия мажмуаларига ҳамда ўқув-илмий-ишлаб чиқариш бирлашмалари ва уюшмаларига бирлашишга ҳақли.

«Таълим тўғрисида»ги қонуннинг 7-моддасида Давлат таълим стандартлари умумий ўрта, ўрта махсус, касб-хунар ва олий таълим мазмунига ҳамда сифатига қўйиладиган талабларни белгилайди, деб кўрсатилган.

Давлат таълим стандартларини бажариш Ўзбекистон Республикасининг барча таълим муассасалари учун мажбурий ҳисобланади.

Таълим муассасаларида таълим бериш тилидан фойдаланиш тартиби Давлат тили тўғрисидаги Ўзбекистон Республикаси Қонуни билан тартибга солиниши алоҳида қайд этилган.

Ўзбекистон Республикасининг таълим тизими ўз ичига қуйидагиларни олади:

- давлат стандартларига мувофиқ таълим дастурларини амалга оширувчи давлат ва нодавлат таълим муассасалари;
- таълим тизимининг фаолият кўрсатиши ва ривожланишини таъминлаш учун зарур бўлган тадқиқот ишларини бажарувчи илмий-педагогик муассасалар;
- таълим соҳасидаги давлат бошқарув органлари, шунингдек уларга қарашли корхоналар, муассасалар ва ташкилотлар.

Ўзбекистон Республикасида таълим мактабгача таълим, умумий ўрта таълим, ўрта махсус, касб-хунар таълими, олий таълим, олий ўқув юртидан кейинги таълим, кадрлар малакасини ошириш ва уларни қайта тайёрлаш, мактабдан

ташқари таълим турларида амалга оширилади. Қонунда таълимнинг 7 та туридан энг биринчиси мактабгача таълим турига қуйидагича таъриф берилган:

Мактабгача таълим одатда давлат ва нодавлат мактабгача таълим муассасаси, қисқа муддатли гуруҳлар тузиш орқали амалга оширилади. Бу таълим олти-етти ёшгача оилада, болалар боғчасида ва мулк шаклидан қатъий назар бошқа таълим муассасаларида олиб борилади, ҳамда у бола шахсини соғлом ва етук, мактабда ўқишга тайёрланган тарзда шакллантириш мақсадини кўзлайди.

Ўзбекистон Республикаси «Таълим тўғрисида»ги қонунининг 19- моддасида Аккредитация қилинган таълим муассасаларининг битирувчиларига давлат томонидан тасдиқланган намунадаги маълумот тўғрисидаги ҳужжат (шаҳодатнома, диплом, сертификат, гувоҳнома) берилади деб кўрсатилган. Давлат томонидан тасдиқланган намунадаги маълумот тўғрисидаги ҳужжат оилада таълим олган ёки мустақил равишда билим олган ва аккредитация қилинган таълим муассасаларининг тегишли таълим дастурлари бўйича экстерн тартибда имтиҳонлар топширган шахсларга ҳам берилиши қонунда белгиланган.

Тегисли босқичдаги таълимни тугалламаган шахсларга белгиланган намунадаги маълумотнома берилади дейилган ушбу қонунда.

Давлат тасдиқлаган намунадаги маълумот тўғрисидаги ҳужжат навбатдаги босқич таълим муассасаларида таълим олишни давом эттириш ёки тегишли ихтисослик бўйича ишлаш ҳуқуқини беради.

Ўзбекистон Республикаси «Таълим тўғрисида»ги қонунининг 20- моддасида таълим олувчиларни ижтимоий ҳимоя қилиш, яъни меъёрий ҳужжатларга мувофиқ имтиёзлар, стипендия ва ётоқхонада жой билан таъминлаш, 21 - моддасида таълим муассасалари ходимларига иш вақтининг қисқартирилган муддати белгиланиши, ҳақ тўланадиган йиллик узайтирилган таътиллари, ҳамда қонун ҳужжатларида назарда тутилган имтиёзлар, таълим муассасалари иш ҳақига мўлжалланган мавжуд маблағлар доирасида мустақил равишда ставкалар, мансаб окладларига табақалаштирилган устама белгилашга ҳамда меҳнатга ҳақ тўлаш ва уни рағбатлантиришнинг турли шакллари кўллашга ҳақлилиги, 22- моддасида етим болаларни ва ота-оналарининг ёки бошқа қонуний вакиллариининг васийлигисиз қолган болаларни ўқитиш ва уларни боқиш давлатнинг тўла таъминоти асосида қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда амалга оширилиши, 23-моддасида эса жисмоний ёки руҳий ривожланишида нуқсонли бўлган, шунингдек, узоқ вақт даволанишга муҳтож бўлган болалар ва ўсмирларни ўқитиш, қисман ёки тўла давлат таъминотида бўлиши белгилаб қўйилган.

Ушбу қонунга мувофиқ, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг таълим соҳасидаги ваколатларига қуйидагилар:

- таълим соҳасида ягона давлат сиёсатини амалга ошириш;
- таълим соҳасидаги давлат бошқаруви органларига раҳбарлик қилиш;
- таълимни ривожлантириш дастурларини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш;
- таълим муассасаларини ташкил этиш, қайта ташкил этиш ва тугатиш тартибини белгилаш;
- таълим муассасаларини аккредитациядан, педагог, илмий кадрларни аттестациядан ўтказиш тартибини белгилаш;
- Ўзбекистон Республикасининг ҳудудида бошқа давлатларнинг таълим

муассасаларига таълим фаолияти билан шуғулланиш ҳуқуқини берувчи рухсатномалар бериш;

- қонун ҳужжатларига мувофиқ хорижий давлатларнинг таълим тўғрисидаги ҳужжатларини тан олиш ва ҳужжатларнинг эквивалент эканлигини қайд этиш тартибини белгилаш;

- давлат таълим стандартларини тасдиқлаш;

- давлат томонидан тасдиқланган намунадаги маълумот тўғрисидаги ҳужжатларни тасдиқлаш ва уларни бериш тартибини белгилаш;

- давлат грантлари миқдори ва таълим муассасаларига қабул қилиш тартибини белгилаш;

- давлат олий таълим муассасасининг ректорларини тайинлаш;

- таълим олувчиларни аккредитация қилинган бир таълим муассасасидан бошқасига ўтказиш тартибини белгилаш ва қонун ҳужжатларига мувофиқ бошқа ваколатлар киради.

Таълимни бошқариш бўйича махсус ваколат берилган давлат органларининг ваколатлари сифатида қуйидагилар белгилаб берилган:

- таълим соҳасида ягона давлат сиёсатини рўёбга чиқариш;

- таълим муассасалари фаолиятини мувофиқлаштириш ва услуб масалаларида уларга раҳбарлик қилиш;

- давлат таълим стандартлари, мутахассисларнинг билим савияси ва касб тайёргарлигига бўлган талаблар бажарилишини таъминлаш;

- ўқитишнинг илғор шакллари ва янги педагогик технологияларни, таълимнинг техник ва ахборот воситаларини ўқув жараёнига жорий этиш;

- ўқув ва ўқув-услубий адабиётларни нашр этишни ташкил қилиш;

- таълим олувчиларнинг якуний давлат аттестацияси ва давлат таълим муассасаларида экстернат тўғрисидаги низомларни тасдиқлаш;

- давлат олий таълим муассасасининг ректорини тайинлаш тўғрисида Вазирлар Маҳкамасига таклифлар киритиш;

- педагог ходимларни тайёрлашни, уларнинг малакасини оширишни ва қайта тайёрлашни ташкил этиш ва шу билан бирга қонун ҳужжатларига мувофиқ бошқа ваколатлар киради.

- «Таълим тўғрисида»ги қонунга мувофиқ Маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг таълим соҳасидаги ваколатлари қуйидагилар:

- таълим муассасалари фаолиятининг минтақаларни ижтимоий- иқтисодий ривожлантириш эҳтиёжларига мувофиқлигини таъминлаш;

- таълим муассасаларини ташкил этадиш, қайта ташкил этадиш ва тугатиш, уларнинг уставларини рўйхатга оладиш;

- ўз ҳудудларидаги таълим муассасаларини ваколат доирасида молиялаш миқдорларини ва имтиёзларни белгилаш;

- таълим сифати ва даражасига, шунингдек, педагог ходимларнинг касб фаолиятига бўлган давлат талабларига риоя этилишини таъминлаш ҳамда қонун ҳужжатларига мувофиқ бошқа ваколатларни ҳам амалга оширадилар.

«Таълим тўғрисида»ги қонуннинг 28-моддасида таълим муассасасини бошқариш

масаласи ёритиб берилган бўлиб унда таълим муассасасини унинг раҳбари бошқариши, таълим муассасаларида қонун ҳужжатларига мувофиқ фаолият кўрсатадиган жамоат бошқаруви органлари ташкил этилиши мумкинлиги кўрсатилган.

Қонуннинг 29-моддасида таълим соҳасидаги давлат бошқаруви органлари билан нодавлат таълим муассасалари ўртасидаги ўзаро муносабатлари кўрсатиб ўтилган бўлиб унда:

о таълим соҳасидаги давлат бошқаруви органлари нодавлат таълим муассасаларида таълим тўғрисидаги қонун ҳужжатларига риоя этилишини назорат қилиши;

о нодавлат таълим муассасалари «Таълим тўғрисида»ги қонун ҳужжатларини бузган тақдирда, аккредитация қилган органлар уларнинг фаолиятини қонун ҳужжатларига мувофиқ тўхтатиб қўйишга ҳақли эканлиги;

о нодавлат таълим муассасаларига қабул давлат ўқув юртлари учун белгиланган тартибда ва муддатларда амалга оширилиши қайд этилган.

Шунингдек, қонунда:

1. Вояга етмаган болаларнинг ота-оналари ёки қонуний вакиллари боланинг қонуний ҳуқуқлари ва манфаатларини ҳимоя қилишлари шарт эканлиги ҳамда уларнинг тарбияси, мактабгача, умумий ўрта, ўрта махсус, касб-хунар таълими олишлари учун жавобгарлиги;

2. Давлат таълим муассасаларини молиялаш республика ва маҳаллий бюджетлар маблағлари, бюджетдан ташқари маблағлар ҳисобидан амалга оширилиши;

3. Таълимни ривожлантириш фондлари қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда юридик ва жисмоний шахсларнинг шу жумладан чет эллик юридик ва жисмоний шахсларнинг ихтиёрий бадаллари ҳисобидан ташкил этилиши мумкинлиги;

4. Таълим муассасалари таълим муаммолари юзасидан халқаро ҳамкорликда иштирок этишлари, хорижий мамлакатларнинг тегишли ўқув юртлари билан бевосита алоқалар ўрнатиши, қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда улар билан қўшма ўқув юртлари ташкил этиш ҳуқуқига эга эканлиги;

5. Таълим тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузишда айбдор бўлган шахслар белгиланган тартибда жавобгар бўлиши ёритиб берилган.

Кадрлар тайёрлаш Миллий дастури. Кадрлар тайёрлаш миллий дастури Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисида»ги Қонуни қоидаларига, миллий тажрибанинг таҳлили ва таълим тизимидаги жаҳон миқёсидаги ютуқлар асосида тайёрланган ҳамда юксак умумий ва касб-хунар маданиятига, ижодий ва ижтимоий фаолликка, ижтимоий-сиёсий ҳаётда мустақил равишда мўлжални

тўғри ола билиш маҳоратига эга бўлган, истиқбол вазифаларини илгари суриш ва ҳал этишга қодир кадрларнинг янги авлодини шакллантиришга йўналтирилгандир.

Кадрлар тайёрлаш Миллий дастурининг **мақсади** - таълим соҳасини тубдан ислоҳ қилиш, уни ўтмишдан қолган мафкуравий қарашлар ва сарқитлардан тўла халос этиш, ривожланган демократик давлатлар даражасида, юксак маънавий ва ахлоқий талабларга жавоб берувчи юқори малакали кадрлар тайёрлаш Миллий тизимини яратиш этиб белгиланган.

Кадрлар тайёрлаш Миллий дастурининг **вазифалари** қуйидагилар:

• таълим тизимини ислоҳ қилиш, давлат ва нодавлат таълим муассасалари ҳамда таълим ва кадрлар тайёрлаш соҳасидарақобат муҳитини шакллантириш негизида таълим тизимини ягона ўқув-илмий-ишлаб чиқариш мажмуи сифатида изчил ривожлантиришни таъминлаш;

• кадрлар тайёрлаш тизими муассасаларини юқори малакали мутахассислар билан таъминлаш, педагогик фаолиятнинг нуфузи ва ижтимоий мақомини кўтариш;

• таълим олувчиларни маънавий-ахлоқий тарбиялашнинг ва маърифий ишларнинг самарали шакллари ҳамда услубларини ишлаб чиқиш ва жорий этиш;

• янги ижтимоий-иқтисодий шароитларда таълимнинг талаб қилинадиган даражаси ва сифатини, кадрлар тайёрлаш тизимининг амалда фаолият кўрсатиши ва барқарор ривожланишининг кафолатларини, устуворлигини таъминловчи меъёрий, моддий-техника ва ахборот базасини яратиш;

• узлуксиз таълим ва кадрлар тайёрлаш тизимига бюджетдан ташқари маблағлар, шу жумладан чет эл инвестициялари жалб этишнинг реал механизмларини ишлаб чиқиш ва амалиётга жорий этишдан иборат.

Узлуксиз таълим кадрлар тайёрлаш тизимининг асоси, Ўзбекистон Республикасининг ижтимоий-иқтисодий тараққиётини таъминловчи, шахс, жамият ва давлатнинг иқтисодий, ижтимоий, илмий-техникавий ва маданий эҳтиёжларини қондирувчи устувор соҳадир.

Миллий дастурда кадрлар малакасини ошириш ва уларни қайта тайёрлаш тизимини ташкил этиш ва ривожлантириш учун:

- кадрлар малакасини ошириш ва уларни қайта тайёрлаш тизими фаолиятида янгича таркиб, мазмун ҳамда бу тизимни бошқаришни шакллантириш;

- юқори малакали ўқитувчи-мутахассис кадрлар тайёрлаш ва соҳани улар билан тўлдириб боришни таъминлаш;

- кадрлар малакасини ошириш ва уларни қайта тайёрлаш тизимининг бу соҳада рақобатга асосланган муҳитни шакллантиришни ва самарали фаолият олиб боришни таъминловчи меъёрий базасини яратиш.

Дастурда кадрлар тайёрлаш Миллий дастурини рўёбга чиқариш уч босқичга бўлинган бўлиб, бу босқичлар:

Биринчи босқич (1997 - 2001 йиллар) мавжуд кадрлар тайёрлаш тизимининг ижобий салоҳиятини сақлаб қолиш асосида ушбу тизимни ислоҳ қилиш ва

ривожлантириш учун ҳукукий, кадрлар жихатидан, илмий-услубий, молиявий- моддий шарт-шароитлар яратиш.

Иккинчи босқич (2001 - 2005 йиллар) Миллий дастурни тўлиқ рўёбга чиқариш, меҳнат бозорининг ривожланиши ва реал ижтимоий- иқтисодий шароитларни ҳисобга олган ҳолда унга аниқликлар киритиш.

Учинчи босқич (2005 ва ундан кейинги йиллар) тўпланган тажрибани таҳлил этиш ва умумлаштириш асосида, мамлакатни ижтимоий - иқтисодий ривожлантириш истикболларига мувофиқ кадрлар тайёрлаш тизимини такомиллаштириш ва янада ривожлантириш.

Кадрлар тайёрлаш миллий моделининг асосий таркибий қисмлари сифатида **шахс, давлат ва жамият, узлуксиз таълим, фан ва ишлаб чиқариш** белгиланган.

Мазкур андозада **шахс** - кадрлар тайёрлаш тизимининг бош субъекти ва объекти сифатида, узлуксиз таълим тизимида таҳсил олиш орқали баркамол, юксак маънавиятли, касб-хунарли ва илмий бўлиши натижасида Ватан равнақида муносиб улуш қўшадиган, халқ фаровонлиги йўлида хизмат қиладиган, миллатлараро тотувлик ва юрт тинчлигини сақлайдиган, дунё ҳамжамиятидаги касбдошлари билан ижтимоий ҳамкорликни амалга оширадиган, миллий ва умуминсоний кадриятларга ҳурмат орқали мустақиллик принципларига содиқлигини таъминлаш назарда тутилган.

Мактабгача таълим (1997 йилгача)

Мактабгача таълим ва тарбия аҳволи қониқарсиз ҳолда эди. Республика бўйича боғча ёшидаги болаларнинг 25 фоизигина мактабгача тарбия муассасаларига камраб олинган, холос. Мактабгача болалар муассасаларидан ва оиладан мактабга келган болаларнинг тайёргарлик даражаси ўртасида сезиларли тафовут мавжуд.

Ўқув-методик мажмуаларни такомиллаштиришни тақозо этган.

Мактабгача таълим соҳасидаги жами тарбиячи ва педагогларнинг атиги 20 фоизи олий маълумотли эди.

Мактабгача таълим (1997 йилдан кейин)

Мактабгача таълим бола соғлом, ҳар томонлама камол топиб шаклланишини таъминлайди, унда ўқишга интилиш ҳиссини уйғотади, уни мунтазам таълим олишга тайёрлайди. Мактабгача таълим бола олти-етти ёшга етгунича давлат ва нодавлат мактабгача тарбия болалар муассасаларида ҳамда оилаларда амалга оширилади. Мактабгача таълим мақсади ва вазифаларини рўёбга чиқаришда маҳаллалар, жамоат ва хайрия ташкилотлари, халқаро фондлар фаол иштирок этади.

Мактабгача таълим муассасаларни ривожлантириш учун қуйидагиларни амалга оттириш лозим бўлади:

- малакали тарбиячи ва педагог кадрларни устувор равишда тайёрлаш;
- мактабгача таълимнинг самарали психологик-педагогик услубларини излаш ва жорий этиш;
- болаларни оилада тарбиялашни ташкилий, психологик, педагогик ва услубий

жиҳатдан таъминлаш;

- замонавий ўқув-услубий қўлланмалар, техник воситалар, ўйинчоқлар ва ўйинлар яратиш ҳамда уларни ишлаб чиқариш;
- мактабгача ёшдаги болаларни халқнинг бой маданий-тарихий мероси ва умумбашарий қадриятлар асосида маънавий-ахлоқий жиҳатдан тарбиялаш учун шарт-шароитлар яратиш;
- мактабгача таълим муассасаларининг ҳар хил турлари учун турли вариантлардаги дастурларни танлаб олиш, мактабгача тарбиянинг барча масалалари бўйича малакали консультация хизмати кўрсатиш имкониятини яратиш;
- мактабгача тарбия ва соғломлаштириш муассасалари тармоғини қўллаб-қувватлаш ва ривожлантириш механизмини ишлаб чиқиш.

Юқорида қайд этилган талаблар тегишли мутахассислар томонидан ишлаб чиқилиб, амлиётда фойдаланиб келинмоқда.

2.2. Мактабгача таълимга оид қонуности ҳужжатлари. Мактабгача ёшдаги болалар ривожланишига қўйиладиган давлат талаблари: «Таълим тўғрисида»ги Қонуннинг 30-моддаси орқали фарзандлар тарбияси ва таълим олишлари, уларнинг қонуний ҳуқуқлари ва манфаатлари ҳимояси борасида ота- оналарнинг ўрни ва жавобгарлиги оширилди.

Бугунги мактаб боласидан аниқ билимларгина эмас, фикрлаш кўникмаси, катталар ва тенгдош ўртоқларини тушуниш, улар билан ҳамкорлик қилиш ҳам талаб этилади. Шунинг учун бола мактабга қадам қўяётганида қанчалик билимга эга эканлиги эмас, балки унинг янги билимларни эгаллашга тайёрлиги, атроф- оламга мослашиши кўникмаси, воқеа-ҳодисани мустақил равишда таҳлил этиши ва мустақил ҳаракат қилиши муҳимроқ ҳисобланади.

Болани бирор нарсага ўргатишгина эмас, унда ўз кучига ишончни ошириш, ўз ғоясини ҳимоя қилиш, мустақил равишда бир қарорга келиш ҳамда унда «Мен» концепциясини шакллантириш ҳам муҳимдир.

Ўзбекистон Республикасида давлат мактабгача таълим муассасаси тўғрисида Низом»га мувофиқ бола мактабгача таълимни уйда, ота-оналарнинг мустақил равишда таълим ва тарбия бериши орқали ёки доимий фаолият кўрсатадиган мактабгача таълим муассасаларида, шунингдек, муассасага жалб қилинмаган болалар учун мактабгача таълим муассасаларида, мактабларда, маҳаллаларда ташкил этилган махсус гуруҳлар ёки марказларда олади.

Мактабгача ёшдаги боланинг мактаб таълимига ўтиши кўпинча унинг ҳаёти, ахлоқи, қизиқиш ва муносабатларида жиддий туб ўзгаришларни юзага чиқаради. Шунинг учун мактабгача ёшдаги болани мактабгача таълим муассасасида ёки уйдаёқ мактаб таълимига тайёрлаш, боланинг ёш хусусиятига доир билим, кўникма ва малакалар билан таништириш керак бўлади. Бундай таништирув мослашув даврининг жиддий қийинчиликларидан халос бўлишга ёрдам беради.

Боланинг мактабга тайёргарлиги ундаги идрок, кузатиш, хотира, тафаккурнинг ривожланиши, вақт ва фазовий тушунчалар олами, ижтимоий ҳодисалар ҳақидаги тасаввурларнинг шаклланиши билан белгиланади.

Мактабгача ёшдаги болалар ривожланишига қўйиладиган Давлат талаблари

юқорида қайд этилган вазифаларни амалга оширишдаги меъёрий ҳужжат ҳисобланади.

Мактабгача ёшдаги болалар ривожланишига қўйиладиган Давлат талаблари Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисида»ги Қонун, Кадрлар тайёрлаш миллий дастурига мувофиқ ишлаб чиқилган бўлиб, Республикада идоравий бўйсунуш ва мулкчилик шаклидан қатъий назар мактабгача таълим тизими ҳамда оилаларда болани тўлақонли тарбиялаш, таълим бериш ва ривожлантириш, уни мактабга самарали тайёрлашда қўлланиши мажбурий бўлган давлат ҳужжатиدير.

Давлат талаблари 0-7 ёшли боланинг қай даражада ривожланганлиги ва эгаллаган ютуқларини баҳолаб боровчи талаблар бўлиб, улар билим, малака ва кўникмалар ривожланишининг кўрсаткичларини белгилайди.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 19 июлдаги "Мактабгача таълим муассасалари фаолиятини такомиллаштириш тўғрисида"ги 528-сонли қарори қабул қилинди. Унга кўра, МТМ мақсадлари қуйидагилардан иборат:

- болаларни ҳар томонлама интеллектуал, ахлоқий, эстетик ва жисмоний ривожлантириш;

- болаларни таълим ва тарбия орқали мактабга сифатли тайёрлаш;

- болаларни мактабгача таълимга жалб қилиш.

Давлат мактабгача таълим муассасасида беш кунлик иш ҳафтаси учун, қоида тариқасида, қуйидаги иш тартиби жорий этилади:

- о 12 соатли;

- о 10,5 соатли;

- о 9 соатли;

- о 4 соатли.

Айни пайтда Ўзбекистон Республикасида 3-7 ёшда бўлган 2,3 миллион боланинг 31 фоизигина мактабгача таълим муассасалари томонидан қамраб олинган. Президент Шавкат Мирзиёев ана шу соҳага эътибор қаратиб, Мактабгача таълим вазирлигини ташкил этиш тўғрисидаги қарорни имзолаганди.

Мактабгача таълим тизимини янада такомиллаштириш, моддий-техника базасини мустаҳкамлаш, мактабгача таълим муассасалари тармоғини кенгайтириш, малакали педагог кадрлар билан таъминлаш, болаларни мактаб таълимига тайёрлаш даражасини тубдан яхшилаш, таълим-тарбия жараёнига замонавий таълим дастурлари ва технологияларини татбиқ этиш, болаларни ҳар томонлама интеллектуал, ахлоқий, эстетик ва жисмоний ривожлантириш учун шарт-шароитлар яратиш мақсадидаушбу дастур:

1. 2017-2021 йилларда мактабгача таълим муассасаларини янгидан қуриш, реконструкция қилиш ва мукаммал таъмирлашнинг асосий параметрлари, молиялаштириш ҳажми ва манбаларини, ҳамда;

2. 2017-2021 йилларда мактабгача таълим муассасаларида болаларни мактаб таълимига тайёрлаш бўйича қисқа муддатли гуруҳларни ташкил қилишнинг асосий параметрларини тасдиқлаш вазифаларини белгилаб олди.

Дастурнинг асосий мақсадли вазифалари ва йўналишлари этиб қуйидагилар белгиланди:

- Илғор хорижий тажрибани ҳисобга олган ҳолда болаларни ҳар томонлама интеллектуал, ахлоқий, эстетик ва жисмоний ривожлантириш шароитларини яратиш;

- Мактабгача таълим сифатини ошириш, мактабгача таълим муассасаларида болаларни мактабга сифатли тайёрлашни тубдан яхшилаш, таълим-тарбия жараёнига жаҳон амалиётида кенг қўлланиладиган замонавий таълим дастурлари ва технологияларини жорий этиш;

- Мактабгача таълим муассасаларида 5-6 ёшдаги болаларни мактаб таълимига тайёрлаш бўйича 6100 та қисқа муддатли гуруҳни ташкил этиш;

- Замонавий педагогик технологиялар ва услубларни иноватга олган ҳолда мактабгача таълим муассасаларига педагог кадрларни тайёрлаш ва малакасини оширишнинг ўқув режа ва дастурларини такомиллаштириш;

- 2200 та мактабгача таълим муассасасининг моддий-техника базасини мустаҳкамлаш, шу жумладан қишлоқ жойларда мактабгача таълим муассасаларини янгидан қуриш, уларни замонавий талабларга жавоб берадиган инвентарь, жиҳоз, ўқув-методик қўлланмалар ва мультимедиа воситалар билан таъминлаш.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг «2017-2021 йилларда мактабгача таълим тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги 2016 йил 29 декабрдаги ПҚ-2707-сон қарорига мувофиқ Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан қабул қилинган 528-сонли қарор ва унга қуйидаги иловалар тасдиқланди:

1- илова Давлат мактабгача таълим муассасаси тўғрисида низом;

2- илова Нодавлат мактабгача таълим муассасаси тўғрисида низом;

3- илова Жисмоний ёки психик ривожланишида нуқсони бўлган болалар учун ихтисослаштирилган давлат мактабгача таълим муассасаси тўғрисида низом;

4- илова Мактабгача таълим муассасаси тарбияланувчиларининг соғлом ва хавфсиз овқатланишини ташкил этиш тартиби тўғрисида низом.

1 -илова: **»Давлат мактабгача таълим муассасаси тўғрисида низом»га кўра:**

- давлат мактабгача таълим муассасасининг мақсади ва вазифаларини, унинг фаолиятини ташкил этиш, молиялаштириш ва давлат мактабгача таълим муассасасини бошқариш тартибини белгилаши;

- давлат мактабгача таълим муассасаси мактабгача таълимга қўйиладиган давлат талаблари, таълим-тарбия дастурлари, санитария қоидалари, нормалари ва гигиена меъёрлари талабларига мувофиқ мактабгача ёшдаги болаларда жисмоний ривожланиш, ўз-ўзига хизмат ва гигиена, ижтимоий-коммуникатив ривожланиш, нутқ, ўқиш ва чет тилларни ўрганиш, билиш жараёни, дунё ҳақидаги билимлар ва дунёни англаши, ижодий-эстетик ривожланишини таъминлаши;

- давлат мактабгача таълим муассасаси ўз фаолиятида Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ва қонунларига, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси палаталарининг қарорларига, Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармонлари, қарорлари ва фармойишларига, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари ва фармойишларига, ушбу Низомга, шунингдек ўз уставига амал қилиши;

- давлат мактабгача таълим муассасаси юридик шахс ҳисобланади, Ўзбекистон Республикасининг Давлат герби тасвири туширилган ва ўз номи давлат тилида ёзилган

мухрга, мустақил балансга, Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлигининг ғазначилигида бюджет ва бюджетдан ташқари шахсий ғазна ҳисоб варақларига эга бўлиши;

- Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисида»ги Қонунига мувофиқ, давлат мактабгача таълим муассасасини аккредитация қилиш давлат ваколатли органи томонидан аттестация асосида амалга оширилиши белгилаб қўйилган.

Ушбу низомда давлат мактабгача таълим муассасасининг мақсади қуйидагилардан иборат:

- болаларни ҳар томонлама интеллектуал, ахлоқий, эстетик ва жисмоний ривожлантириш;
- таълим-тарбия бериш орқали болаларни мактаб таълимига сифатли тайёрлаш;
- болаларни мактабгача таълим билан қамраб олиш.

Низомга кўра давлат мактабгача таълим муассасасининг вазифалари этиб қуйидагилар белгиланган:

- болаларнинг ҳаётини муҳофаза қилиш ва соғлиғини мустаҳкамлаш;
- болаларда халқимизнинг юксак маънавияти ва инсонпарварлик анъаналарига садоқат туйғуларини шакллантириш;
- боланинг шахсини ва бошқа жиҳатларини ривожлантирган ҳолда уни бошланғич таълимни олишга тайёрлаш;
- боланинг ривожланишидаги (нутқида, кўришида, эшитишида) енгил нуқсонларни коррекциялашни амалга ошириш;
- таълим-тарбия жараёнига замонавий таълим дастурлари ва технологияларини жорий этиш.

2-илова»Нодавлат **мактабгача таълим муассасаси тўғрисида** **низоми**нодавлат мактабгача таълим муассасаларининг мақсади ва вазифаларини, унинг фаолиятини ташкил этиш, молиялаштириш ва нодавлат мактабгача таълим муассасасини бошқариш фаолиятини тартибга солиди.

Ушбу низомга кўра нодавлат мактабгача таълим муассасасининг мақсади:

- мактабгача ёшдаги болаларни ҳар томонлама интеллектуал, ахлоқий, эстетик ва жисмоний ривожлантириш;
- таълим-тарбия бериш орқали болаларни мактаб таълимига сифатли тайёрлаш;
- болаларни мактабгача таълим билан қамраб олиш.

Нодавлат мактабгача таълим муассасасининг вазифаларисифатида қуйидагилар низомда акс эттирилган:

- таълим-тарбия жараёнига замонавий таълим дастурлари ва технологияларини жорий этиш;
- болаларнинг ҳаётини муҳофаза қилиш ва соғлиғини мустаҳкамлаш;
- бола шахсини соғлом ва етук, мактабда ўқишга тайёрланган тарзда шакллантириш;
- боланинг интеллектуал, ахлоқий, эстетик ва жисмоний ривожланишини таъминлаш;

- боланинг ривожланишидаги (нуткида, кўришида, эшитишида) енгил нуқсонларни коррекциялашни амалга ошириш;
- болаларда халқимизнинг юксак маънавияти ва инсонпарварлик анъаналарига садоқат туйғуларини шакллантириш.

3- илова. **«Жисмоний ёки психик ривожланишида нуқсони бўлган болалар учун ихтисослаштирилган давлат мактабгача таълим муассасаси тўғрисида»** низомжисмоний ёки психик ривожланишида нуқсони бўлган мактабгача ёшдаги болаларни соғломлаштиришга йўналтирилган ихтисослаштирилган давлат мактабгача таълим муассасаларининг мақсади ва вазифаларини, унинг фаолиятини ташкил этиш, молиялаштириш ва ихтисослаштирилган мактабгача таълим муассасасини бошқариш тартибини белгилайди.

Ихтисослаштирилган мактабгача таълим муассасаси таълим-тарбия бериш, коррекцион-педагогик ва даволаш-соғломлаштириш фаолиятни олиб боровчи муассаса ҳисобланади.

Бу муассасалар жисмоний ёки психик ривожланишида нуқсони бўлган болаларни уларнинг билиш имкониятларига мувофиқ тарбиялаш, нуқсонларни коррекциялаш, имкониятига мувофиқ мактаб таълимига тайёрлаш, жамиятга мослашувига кўмаклашиш **мақсадида** ташкил этилади.

Ихтисослаштирилган мактабгача таълим муассасасининг **вазифалари**:

- мактабгача таълимга қўйиладиган давлат талаблари ҳамда улар асосида ишлаб чиқилган ихтисослаштирилган мактабгача таълим муассасаларида таълим- тарбия ва соғломлаштириш ишларига қўйиладиган талабларга мувофиқ **болаларнинг таълим-тарбия олишларини ва коррекцион педагогик ишни таъминлаш**;
- коррекцион таълим-тарбия жараёнини шахсга йўналтирилган, индивидуал тарзда ташкил этиш;
- боланинг ижтимоий-ҳиссий ривожланиши, ҳаётий қобилиятлари шаклланиши учун зарур коррекцион-ривожлантирувчи таълим-тарбия муҳитини яратиш;
- боланинг жисмоний ёки психик ривожланишидаги нуқсонларни бартараф этиш учун зарурий коррекцион педагогик ишни ташкиллаштириш;
- болаларни ижтимоий ҳаётга ва мактаб таълимига сифатли тайёрлаш.

2017 йилнинг 30 сентябрь куни Ўзбекистон Президентининг ПФ-5198- сон «Мактабгача таълим тизими бошқарувини тубдан такомиллаштириш чора- тадбирлари тўғрисида»ги Фармони ва ПҚ-3305-сон «Ўзбекистон Республикаси Мактабгача таълим вазирлиги фаолиятини ташкил этиш тўғрисида»ги қарори эълон қилинди.

«Мактабгача таълим соҳаси узлуксиз таълим тизимининг бирламчи бўғини ҳисобланиб, у ҳар томонлама соғлом ва баркамол бола шахсини тарбиялаш ва мактабга тайёрлашда ғоят муҳим аҳамият касб этади.

Жумладан, сўнгги 20 йил давомида давлат тасарруфидаги мактабгача таълим муассасалари сони 45 фоиздан зиёдроқ камайган бўлиб, бугунги кунда республика бўйича болаларнинг мактабгача таълим билан қамраб олиниши 31 фоизни ташкил этади. Шунингдек, мактабгача таълим муассасаларининг моддий-техника базаси замонавий талабга жавоб бермайди.

Узлуксиз таълим тизимининг муҳим бўғини бўлган мактабгача таълим тизимини янада такомиллаштириш, самарали давлат бошқаруви тизимини яратиш, мактабгача -таълим муассасалари давлат ва нодавлат тармоғини кенгайтириш, моддий-техника базасини мустаҳкамлаш, уларни малакали педагог кадрлар билан таъминлаш, мактабгача таълим муассасаларига болаларни қамраб олишни кескин ошириш, таълим-тарбия жараёнларига замонавий таълим дастурлари ва технологияларини татбиқ этиш орқали -болаларни ҳар томонлама интеллектуал, маънавий-эстетик, жисмоний ривожлантириш ҳамда уларни мактабга тайёрлаш сифатини тубдан яхшилаш» мақсадида ушбу фармон қабул қилинди.

Юқоридаги Фармон ижросини таъминлаш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президентининг ҳама Вазирлар Маҳкамасининг Қарорлари ҳам қабул қилинди. Ушбу меъёрий ҳужжатлардан кўзланган асосий мақсад Мактабгача таълимни бошқаришнинг замонавий механизмларини жорий этиш, тарбия ва ўқув жараёнини такомиллаштириш, мактабгача таълим муассасаларини юқори малакали мутахассислар билан тўлдириш, уларнинг инфратузилмаси ва моддий-техник жиҳозланишини яхшилаш, энг асосийси болажонларимизнинг баркамол, соғлом бўлиб ривожланишлари учун зарур шарт-шароитларни яратиш.

«Ўзбекистон Республикаси Мактабгача таълим вазирлиги ва унинг тизимидаги муассасаларнинг моддий-техника базасини мустаҳкамлаш ҳамда нодавлат мактабгача таълим муассасалари фаолиятини қўллаб-қувватлаш тўғрисида»ги қарорга кўра, Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги томонидан Мактабгача таълим вазирлиги ва унинг ҳудудий органларининг моддий-техника базасини мустаҳкамлаш учун давлат бюджети маблағлари ҳисобидан 21,0 миллиард сўм ажратилиши белгиланди.

Таълим бўйича глобал ҳамкорлик грант-беғараз техник кўмагидан фойдаланган ҳолда «Мактабгача ва умумий таълимни ривожлантириш» лойиҳаси доирасида 2018 йилда мактабгача таълим муассасалари учун жами 2 453,0 минг АҚШ долларилек товар ва хизмат етказиб берилади. Улардан мақсадли фойдаланишни таъминлаш Ўзбекистон Республикаси Мактабгача таълим вазирлиги зиммасига юклатилган.

Шунингдек, қарорда ташкил этилаётган нодавлат мактабгача таълим муассасаларининг 2023 йил 1 январгача фойдаланилган электр энергияси ва табиий газ хизматлари учун тўловларнинг 50 фоизи ўз маблағлари ҳисобидан ҳамда қолган 50 фоизи Ўзбекистон Республикаси давлат бюджети маблағлари ҳисобидан тўланади.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, Ўзбекистон Республикасида амалга оширилаётган барча ислохотлар буюк келажагимизнинг порлоқ бўлиши учун йўналтирилганлигини кўрсатиб турибди.

Назорат саволлари:

1. Мактабгача таълим соҳасида қандай ислохотлар амалга оширилди?
2. Нодавлат мактабгача таълим муассасасининг мақсадини айтиб беринг?
3. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 528-сонли қарори нима ҳақда?

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИНИНГ КОНСТИТУЦИЯСИ - ИНСОН ҲУҚУҚ ВА ЭРКИНЛИКЛАРИНИНГ КАФОЛАТИ. (2 соат)

Таянч иборалар: Конституция, инсон ҳуқуқлари, ҳуқуқий маданият, суверенитет, халқ ҳокимиятчилиги, ташқи сиёсат, таълим, конституциявий принцип.

3.1. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг мазмун-моҳияти.

Ўзбекистон Республикасининг Биринчи Президенти Ислом Каримов Конституциянинг 8 йиллигига бағишланган тантанали маросимда шундай деган эди: «Мен Конституцияни болалар боғчасидан бошлаб ўрганишни, мактабларда дарслик тариқасида ўқитишни, олий ўқув юртларида махсус бир дарс сифатида ўрганишни бугун барча мутассадди раҳбар ва ташкилотларимизга топшириқ тариқасида айтмоқчиман. Токи униб - ўсиб келаётган ёш авлодимиз Конституциянинг мазмун-моҳиятини, у халқимизнинг истиқлол йилларида эришган улкан тарихий ютуқ эканини теран англаб етсин». Мақсад ягона, ўсиб келаётган ёш авлоднинг ҳуқуқий саводхонлиги қанча эрта шакллантирилса, ҳуқуқий маданияти ҳам шунчалик юқори бўлишига сабаб бўлади.

«Конституция» атамаси лотинча сўздан олинган бўлиб, «ўрнатиш», «белгилаш» деган маъноларни англатади.

Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганлигининг 24 йиллигига бағишланган тантанали тадбирда Президент Шавкат Мирзиёев Асосий қонунимизнинг аҳамияти ҳақида гапириб, қуйидагиларни таъкидлаган эди: «Халқимизнинг онгу тафаккури, дунёқараши ва бутун ҳаётини тубдан ўзгартирган ушбу муҳим сиёсий ҳужжатни ишлаб чиқишда Ислом Абдуғаниевичнинг концептуал аҳамиятга эга, теран фикрлари мустаҳкам замин бўлди.

Мустақил тараққиёт йилларида Конституциямиз юртимизда ҳуқуқий демократик давлат, кучли фуқаролик жамияти, эркин бозор муносабатлари ва хусусий мулк устуворлигига асосланган иқтисодий қуриш, халқимиз учун тинч, обод ва фаровон ҳаёт барпо этиш, Ўзбекистоннинг халқаро майдонда муносиб ўрин эгаллашида мустаҳкам пойдевор бўлиб хизмат қилмоқда.

Асосий қонунимиз фуқаролик жамиятининг таркибий қисми бўлган нодавлат нотижорат ташкилотлари ва сиёсий партияларнинг шаклланиши, уларнинг эркин фаолият юритиши учун кенг имкониятлар яратди, сайлов тизимининг асосий тамойил ва қоидаларини мустаҳкамлади. Бош қомусимиз Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси ва бошқа асосий халқаро ҳужжатлар талабларига тўла мос ҳолда, инсон ва фуқароларнинг шахсий ҳуқуқ ва эркинликлари, сиёсий, иқтисодий ва ижтимоий ҳуқуқларини кафолатлаб берди. Инсоннинг маънавий камол топиши ва ҳар томонлама уйғун ривожланиши учун зарур шарт-шароитлар яратди.

Ўтган давр мобайнида Конституциямизда муҳрлаб қўйилган тамойил ва қоидалар негизида юртимизда миллий қонунчилик тизими барпо этилди.

Мамлакатимиз ижтимоий-иқтисодий, сиёсий ва ҳарбий салоҳияти юксалишига, ҳаётимизнинг барча соҳаларида амалга оширилган самарали ислохотларга асос бўлди.

Фуқароларимиз ҳуқуқий онги ва маданиятини юксалтириш, уларнинг сиёсий

фаоллигини оширишда ҳам Конституциянинг ўрни ва аҳамияти бекиёс эканини алоҳида таъкидлаш жоиз».

Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганлигининг 25 йиллигига бағишланган тантанали тадбирда давлат раҳбари - Президент Шавкат Мирзиёев: «Тўла ишонч билан айтиш мумкинки, Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси халқимиз сиёсий-ҳуқуқий тафаккурининг юксак намунасидир. У ҳеч кимга қарам бўлмасдан, эркин ва озод, тинч ва осойишта, фаровон яшашнинг қонуний кафолати бўлиб келмоқда. Бозор муносабатларига асосланган ҳуқуқий демократик давлат, кучли фуқаролик жамияти барпо этиш борасида мустаҳкам пойдевор бўлиб хизмат қилмоқда.

Конституциямиз асосида мамлакатимизда миллий қонунчилик тизими, давлат органлари, фуқаролик жамияти институтлари шаклланди. Бугунги кунда барча жабҳаларда кенг қўламли ислохотлар амалга оширилмоқда. Ижтимоий-иқтисодий, сиёсий ва ҳарбий салоҳиятимиз юксалиб, фуқароларимизнинг дунёқараши тобора ўсиб бормоқда. Буларнинг барчаси, энг аввало, Бош қомусимизнинг ҳаётбахш куч-қудрати натижасидир», - деган фикрни билдирди.

Ўзбекистон Президентининг ушбу маърузаси «Конституция— эркин ва фаровон ҳаётимиз, мамлакатимизни янада тараққий эттиришнинг мустаҳкам пойдеворидир» деб номланган бўлиб, маърузада Конституциянинг қабул қилиниш тарихи, фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилиш, мамлакатимизда Конституция ва қонунлар асосида амалга оширилаётган ислохотлар ва истиқболдаги вазифалар тўғрисида тўхталиб ўтилган.

Жумладан, «Йигирма беш йил - тарих учун бир лаҳза, холос. Шу қисқа даврда жонажон Ўзбекистонимиз мустақил ва суверен давлат сифатида шаклланиб, жаҳон ҳамжамиятидан муносиб ўрин эгаллади, том маънода улкан тараққиёт йўлини босиб ўтди», - дейилади маърузада.

Шунингдек, маърузада Конституция яратилишда унутилмас хизмат қилган инсон - Биринчи Президент Ислом Абдуғаниевич Каримов ҳақидаги хотиралар эсга олинди.

Ушбу маърузада: «1990 йил июнь ойида тузилган Комиссиянинг икки йиллик машаққатли меҳнати натижасида Конституциянинг биринчи, иккинчи ва сўнгра учинчи лойиҳалари ишлаб чиқилди. Ушбу Комиссия аъзоси сифатида мен ана шу тарихий жараёнда бевосита иштирок этганимни доимо фахр билан эслайман. Конституциянинг яратилиши билан боғлиқ кизгин баҳс-мунозаралар, турли ғоя ва фикрлар ҳали ҳам хотирамда.

Асосий қонунимиз икки марта - 1992 йил сентябрь ва ноябрь ойларида умумхалқ муҳокамасига олиб чиқилди. Лойиҳалар муҳокамасида кенг жамоатчилик, бутун халқимиз фаол иштирок этиб, мамлакатимизнинг тараққиёт йўли, унинг келажагига дахлдор кўплаб фикр-мулоҳазалар ва таклифлар билдирди.

Умумхалқ муҳокамаси якунларига кўра, Бош қомусимиз лойиҳасига 100 га яқин тузатишлар киритилди ва 1992 йил 8 декабрь куни Олий Кенгаш сессиясида Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси қабул қилинди», - деди Шавкат Мирзиёев.

Президент ўз маърузасида Конституцияга амал қилинишининг кафили сифатида жамиятимизда қонун устуворлигини таъминлашни, ҳар бир фуқаронинг ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилишни ўзининг нафақат вазифаси, энг аввало, муқаддас бурчи, деб ҳисоблашини таъкидлаган.

Маърузанинг таҳлили уни қуйидаги устувор йўналишларни ўз ичига қамраб

олганлигини кўрсатмоқда.

- I. Конституциявий принципларнинг самарали татбиқ этилишини таъминлаш;
- II. Инсон ҳуқуқлари ва эркинликлари устуворлигини сўзсиз таъминлаш;
- III. Қонун устуворлигини таъминлаш ва адолатли суд тизимини шакллантириш;
- IV. Давлат иқтисодий фаолияти, тадбиркорлик эркинлиги, хусусий мулк дахлсизлиги кафолатини таъминлаш;
- V. Фуқароларимизнинг ижтимоий ва маданий ҳуқуқларини таъминлаш;
- VI. Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш.

Конституциявий - ҳуқуқий нормалар ёрдамида инсон, жамият ва давлат ҳокимиятини амалга ошириш жараёнида вужудга келадиган ижтимоий муносабатлар тартибга солинади. Конституциявий ҳуқуқ нормалари инсон, жамият ва давлат ўртасидаги ўзаро муносабатларни тартибга солиди ва таъминлайди. Бундаги устувор йўналишларни ва олий қадриятларни аниқлайди ва Конституциявий амалиётни белгилаб беради.

Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ўз макоми, тузилиши, йўналиши ҳамда асосий тамойиллари, яхлит мундарижасига, яъни муқаддимасидан бошлаб сўнгги моддасига қадар мустақиллик ва истиқлол руҳи, демократик тамаддун мазмуни билан ажралиб туради. Шу ўринда айтиш ўринлики, демократик ҳуқуқий давлат қуриш ҳамда жамиятни умуминсоний қадриятлар асосида ташкил этишда шубҳасиз Конституциянинг тутган ўрни ва аҳамияти беқиёс эканлигини эътибордан қолдирмаслик зарур. Мазмун моҳияти билан ҳуқуқий демократик давлатда ҳеч бир фуқаро, ҳеч бир одам ўз ижтимоий-шахсий ҳаётини, ўз ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилишни Конституциясиз тасаввур қила олмайди. Шунинг учун ҳам биз Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг мазмун-моҳиятини чуқур билишимиз, олдимизда турган муаммоларни ечишда давлатнинг Асосий қонунидан жавоб топишга интилишимиз лозим.

Мустақил Ўзбекистоннинг Конституцияси келажаги буюк давлатнинг ишончли ҳуқуқий кафолатларини мустаҳкамлайди. У бизга инсон ҳуқуқлари, демократия, эркинлик, барқарорлик ва тараққиёт тамойиллари йиғиндисини ифодаладиган ҳуқуқий ва адолатли давлат қуриш йўллари аниқ ифода этган ва халқ манфаатларини ҳимоя қилувчи энг олий қонун сифатида доимий йўлчи юлдуз бўлиб халқимиз бораётган йўлни ёритиб боради.

Асосий Қонунимизнинг олдинги қонунлардан ва бошқа давлатларнинг Конституцияларидан ажралиб турадиган ўзига хос жиҳатлари қуйидагилардан иборат:

биринчидан, 1992 йилги Конституция ўзининг туб моҳияти ва фалсафаси, мақсадлари ва ғояларига кўра янги ҳужжатдир;

иккинчидан, Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ўзининг ички тузилиши ва янги конституциявий институтлари билан ажралиб туради;

учинчидан, Ўзбекистон Конституцияси бошқа конституциялардан фарқи ўларок, ўта мафкуралаштириш ва сиёсатлаштириш руҳи билан суғорилмаган. Унда коммунистик мафкура, синфийлик, партиявийликдан асар ҳам йўқ;

тўртинчидан, Конституциямиз жаҳон ҳамжамяти томонидан эътироф этилган халқаро ҳуқуқ талаб ва қоидаларига жавоб берадиган тарзда тайёрланган;

бешинчидан, Конституциямиз жаҳон конституциявий тажрибасига кенг таяниши

ва ижобий томонлардан атрофлича фойдаланганлиги билан ҳам ажралиб туради. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси энг тараққий этган мамлакатлар, хусусан, АҚШ, Туркия, Франция, Германия Швеция, Италия каби Ғарб давлатлари, руҳияти ва этник жиҳатлардан бизга яқин бўлган Япония, Миср, Ҳиндистон ва бошқа Шарқ давлатларининг бой тажрибасидан энг демократик жиҳатларини, инсонпарварлик ғояларини тараннум этувчи халқаро ҳужжатларнинг талабларини ўзида жамлаган;

олтинчидан, Конституциямизни мустақил давлатимиз равнақининг ҳуқуқий кафолати даражасига кўтарувчи энг муҳим белги унда жаҳоннинг илғор конституциявий тажрибасини миллий-маънавий ва ҳуқуқий қадриятларимизга, ўзбек халқининг бой тарихига уйғунлаштирилиб қўлланилганидир.

3.2. Конституциянинг асосий принциплари. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг биринчи бўлимида асосий принциплар эълон қилинган бўлиб, улар қуйидагилардан иборат:

1. Давлат суверенитети
2. Халқ ҳокимиятчилиги
3. Конституция ва қонунларнинг устунлиги
4. Ташқи сиёсат.

1. Давлат суверенитети тушунчаси ва моҳияти

«Суверенитет» атамаси илк бор Францияда (XV1-асрда) вужудга келган. Бу атама лотинча сўздан келиб чиққан бўлиб, аслида «энг олий», «олий ҳокимият» деган маънони англатади.

Суверенитет ҳар қандай мустақил давлатнинг умумий ва ажралмас белгиси бўлиб, унинг тўла ҳуқуқчилигини ҳамда ички ва ташқи ишларда бошқа давлатга қарам эмаслигини англатади.

Суверен давлат ўз ички ва ташқи ишларини бошқа давлатларнинг ҳуқуқларини, шунингдек халқаро ҳуқуқ принциплари ва нормаларини бузмаган ҳолда, ўзи хоҳлаганча ҳал қилади.

Асосий Қонуннинг 5-моддасида «Ўзбекистон Республикаси қонун билан тасдиқланадиган ўз давлат рамзлари - байроғи, герби ва мадҳиясига эга деб кўрсатилган.

Давлат рамзлари - байроқ, герб мадҳия Ўзбекистон халқининг шон-шарафи, ғурури, тарихий хотираси ва интилишларини ўзида мужассамлаштиради. Мана шу рамзларни эъзозлаш - ўзининг кадр-қимматини, ўз мамлакатига ва шахсан ўзига бўлган ишончни мустаҳкамлаш демакдир.

«Ўзбекистон Республикасининг давлат байроғи тўғрисида» ги Қонун 1991 йил 18 ноябрда қабул қилинган. «Ўзбекистоннинг давлат байроғи мамлакатимиз ҳудудида илгари мавжуд бўлган ғоят қудратли салтанатлар байроғига хос бўлган энг яхши анъаналарни давом эттирган ҳолда республиканинг бугунги табиатига мувофиқ келадиган хусусиятларни, халқимизнинг миллий ва маданий соҳалардаги ўзлигини ҳам акс эттиради.

Байроқдаги ярим ой - ўзбек халқининг кўп асрлик анъаналарига мувофиқ келади. Чунончи, ярим ой ва юлдузлар мусаффо осмоннинг, тинчликнинг рамзидир. Ўн икки рақами - қадимдан халқларимиз орасида мукамаллик тимсоли бўлиб келган. Шу

боисдан ҳам байроғимизга ўн икки юлдузнинг тасвири туширилади. Давлат байроғи бизнинг кўҳна ўтмишимиз, бизнинг бугунги кунимиз ва буюк келажагимизнинг рамзидир.

1992 йилнинг 2 июлида Ўзбекистоннинг давлат герби тўғрисидаги Қонун қабул қилинган.

1992 йилнинг 10 декабрида Ўзбекистон Республикасининг давлат мадҳияси тасдиқланган. Давлат мадҳиясининг шеърини Абдулла Орипов ёзган, мусикасини эса

2. Халқ ҳокимиятчилиги ва уни амалга ошириш шакллари

«Халқ ҳокимиятчилиги» атамаси юнонча «демократия» сўзининг айнан таржимаси бўлиб, бу ибора илк бор юнон шаҳар-давлатида пайдо бўлган ва кейинчалик бутун дунёга тарқалган ҳамда сиёсий луғатдан мустаҳкам ўрин олган.

Демократия сўзи «демос» халқ ва «кратос» ҳокимият сўзларининг бирикмасидан тузилиб, «халқ ҳокимиятчилиги» деганидир.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг «Халқ ҳокимиятчилиги» деб номланган иккинчи боби давлатимизнинг демократик табиатини ифодалайди ва Ўзбекистонни суверен демократик республика эканлигини тасдиқлайди. «Халқ ҳокимиятчилиги» принципи ҳар қандай демократик давлат Конституциявий тузумининг асосий шартларидан биридир.

Ўзбекистон Конституциясининг 7-моддасида: «Халқ - давлат ҳокимиятининг бирдан-бир манбаи» эканлиги қайд этилган.

Референдум сўзининг луғавий маъноси латинча «умумхалқ овоз бериш» деганидир, яъни давлатда ҳал қилиниши лозим бўлган муҳим масалалар халққа маълум қилинади ва унинг овоз бериши орқали ҳал этилади. Ўзбекистон фуқаролари референдумда ихтиёрий равишда қатнашадилар. Референдумга қўйиладиган масалалар халқ, жамият, давлат манфаатларидан келиб чиққанлиги учун унда фуқароларнинг аксарияти доимо фаол иштирок этади. Масалан, 2002 йил 27 январда ўтказилган референдумда икки палатали парламент ва Президент ваколати муддатини узайтириш масаласи қўйилган.

3. Конституция ва қонуннинг устунлиги принципи.

Конституция ва қонунлар устунлигининг таъминланиши ҳукукий давлатнинг муҳим белгиларидан бири бўлиб, у Ўзбекистонда давлат-ҳукукий қурилишининг энг асосий принципи ҳамдир. «Конституция ва қонунларнинг устунлиги принципи шуни англатадики, - дейди И.А.Каримов, бунда барча жорий қонунлар ва меъёрий-ҳукукий ҳужжатлар Конституция асосида, унга мувофиқ бўлиши талаб этилади».

Улуғ бобокалонимиз Амир Темур айтганидек: «Қаерда қонун ҳукмронлик қилса, шу ерда эркинлик бўлади». Ўзбекистон Конституциясида Конституция давлатимизнинг энг Асосий Қонуни эканлиги, у бошқа барча қонунлар ва меъёрий-ҳукукий ҳужжатлардан юқори туриши қуйидагича белгиланган: «Ўзбекистон Республикасида Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ва қонунларининг устунлиги сўзсиз тан олинади.

4. Ўзбекистон Республикаси ташқи сиёсатининг Конституциявий асослари ва принциплари.

Ўзбекистон Республикаси ташқи сиёсатининг асосий принциплари Конституциянинг 17-моддасида ўзининг қонуний аксини топган.

Асосий Қонунимизнинг 17-моддасида шундай дейилган: «Ўзбекистон

Республикаси халқаро муносабатларнинг тўла ҳуқуқли субъектидир. Унинг ташқи сиёсати давлатларнинг суверен тенглиги, куч ишлатмаслик ёки куч билан таҳдид қилмаслик, чегараларнинг дахлсизлиги, низоларни тинч йўл билан ҳал этиш, бошқа давлатларнинг ички ишларига аралашмаслик қоидаларига ва халқаро ҳуқуқнинг умум эътироф этилган бошқа қоидалари ва нормаларига асосланади.

Республика давлатнинг, халқнинг олий манфаатлари, фаровонлиги ва хавфсизлигини таъминлаш мақсадида иттифоқлар тузиши, ҳамдўстликларга ва бошқа давлатлараро тузилмаларга кириши ва улардан ажралиб чиқиши мумкин.»

Ташқи сиёсат тушунчаси давлатнинг халқаро ишлардаги умумий йўналиши ўз ичига олади. Ташқи сиёсат давлатнинг бошқа давлатлар ва халқлар ҳамда халқаро ташкилотлар билан ўзаро алоқаларини ўз ичига олувчи мақсад ва воситаларини қамраб олади.

3.3. Ўзбекистон Республикаси Конституциясига киритилган ўзгартириш ва қўшимчалар.

Маълумки, 1993 йил 28 декабрда биринчи бор Конституцияга ўзгартириш ва қўшимча киритилган бўлиб, «Ўзбекистон Республикасининг Конституциясига ўзгартиришлар ва қўшимчалар киритиш тўғрисида» ги Ўзбекистон Республикасининг Қонунида шундай дейилган эди: «Ўзбекистон Республикаси Конституцияси 77-модда 1-қисмидаги «150 нафар депутатдан» деган сўзлар «депутатлардан» деган сўз билан алмаштирилди.

Конституциявий қонун асосида 2003 йил 24 апрелдаги «Ўзбекистон Республикасининг Конституциясига ўзгартиришлар ва қўшимчалар киритиш тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикасининг Қонунига мувофиқ Конституциянинг XVIII, XIX, XX, XXIII бобларига ўзгартиришлар ва қўшимчалар киритилди. Жумладан, Конституциямизнинг Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси деб номланган XVIII боби илгари бир палатали парламентга бағишланган бўлса эндиликда мазкур бобда икки палатали парламент Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси (қуйи палата) ва Сенати (юқори палата)га бағишланган.

Конституциянинг 117-модда 2-қисмида «Ўзбекистон Республикаси Президенти сайлови, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг қонунчилик палатасига ҳамда Қорақалпоғистон Республикаси Жўқорғи Кенгесига, вилоятлар, туманлар, шаҳарлар давлат ҳокимияти вакиллик органларига сайлов тегишинча уларнинг Конституциявий ваколат муддати тугайдиган йилда-декабр ойи учинчи ўн кунлигининг биринчи якшанбасида ўтказилади. Сайловлар умумий, тенг, тўғридан-тўғри сайлов ҳуқуқи асосида яширин овоз бериш йўли билан ўтказилади. Ўзбекистон Республикасининг 18 ёшга тўлган фуқаролари сайлаш ҳуқуқига эгадирлар.

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Сенати аъзолари Қорақалпоғистон Республикаси Жўқорғи Кенгесига, вилоятлар, туманлар, шаҳарлар давлат ҳокимияти вакиллик органлари депутатларининг тегишинча қўшма мажлисларида мазкур депутатлар сайланганидан сўнг бир ой ичида улар орасидан яширин овоз бериш йўли билан сайланадилар» деган қоида мавжуд.

Ўзбекистон Республикасининг 2007 йил 11 апрелда қабул қилинган Қонуни билан Ўзбекистон Республикаси Конституцияси 89-моддасига, 93-модданинг 15- бандига, 102-моддасининг иккинчи қисмига тузатишлар киритилган.

Ўзбекистон Республикасининг 2008 йил 25 декабрда қабул қилинган Қонуни билан Ўзбекистон Республикаси Конституцияси 77-моддасининг биринчи қисмга ўзгартириш киритилган. Унга кўра ЎзР Қонунчилик палатасининг депутатлари сони қонунга мувофиқ 150 нафар этиб белгиланди.

2011 йил 18 апрел куни қабул қилинган Конституциявий қонунга кўра Конституциясининг қуйидаги: 78-модда биринчи қисмининг 15-банди, 80- модданинг 6-бандига, 93-модда биринчи қисмига, 8-бандига, 12-бандига, 15- бандига, 96-моддага, 98-моддага тузатиш ва қўшимчалар киритилди,

Ўзбекистон Республикасининг 2011 йил 12 декабрда қабул қилинган қонуни билан Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси 90- моддасининг иккинчи қисмига тузатиш киритилган. «Ўзбекистон Республикасининг Президенти Ўзбекистон Республикасининг фуқаролари томонидан умумий, тенг ва тўғридан- тўғри сайлов бериш йўли билан беш йил муддатга сайланади».

Ўзбекистон Республикасининг 2014 йил 12 апрелда қабул қилинган қонуни билан Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси 32, 78, 93, 98, 103 ва 117- моддаларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритилган.

Энг сўнгги ўзгартиришлар: 2017 йил 6 апрел 80-модда 4-банд, 81, 83- модда, 93-модда биринчи қисми 13, 14- банд, 107- модда биринчи қисми, 110- модда биринчи ва учинчи қисмига ва 111- моддаларга;

2017 йил 31 май 80- модданинг 5 ва 12-бандига, 93- модда биринчи қисмининг 13-бандига, 108, 109- моддаларга;

2017 йил 29 август 99 ва 102- моддаларга ўзгартиш ва қўшимчалар киритилган.

Ўзбекистон Республикасининг Конституциясига ушбу ўзгартиш ва қўшимчалар ҳокимият ва бошқарув тизимини янада демократлаштириш, «Кучли давлатдан — кучли фуқаролик жамияти сари» принципи босқичма-босқич амалга оширилишини таъминлаш, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси палаталарининг давлат ҳокимияти органлари тизимидаги ролини, ички ва ташқи сиёсатнинг стратегик вазифаларини амалга оширишдаги ҳуқуқ ва ваколатларини кенгайтириш, Вазирлар Маҳкамаси ҳамда ижро этувчи органлар фаолияти устидан қонун чиқарувчи олий органнинг, ҳокимият вакиллик органларининг назорат функцияларини кучайтириш, шунингдек ҳукуматнинг, маҳаллий ижро этувчи ҳокимият органларининг мамлакатни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш вазифаларини рўёбга чиқариш борасидаги масулиятини ошириш мақсадида киритилмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг қоидалари ҳамиша устивор, бирламчи кучга эгадир. Бошқа қонунларнинг барчаси у ёки бу тарзда конституциявий меъёрлар асосида яратилади, уни ривожлантиради ва рўёбга чиқаради. Унинг асосида меъёрий - ҳуқуқий ҳужжатлар ишлаб чиқилади. Мамлакатимиз Конституцияси кучли ахлоқий заминга эгадир. Унда аввало инсонпарварлик, адолат ғоялари мустаҳкамлаб қўйилган. Конституциянинг «инсонга қаратилганлиги» хусусиятини алоҳида ажратиб кўрсатиш лозим. Конституциянинг марказида инсон, фуқаро, унинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатлари туради. Ўзбекистон Республикасининг Биринчи Президенти Ислом Каримов таъкидлаганидек: «Эндиликда инсон, унинг ҳаёти, эрки, шаъни, қадр-қиммати ва бошқа ажралмас ҳуқуқ ҳамда эркинликлари муқаддас саналиб, улар давлат томонидан кафолатланади».

3.4. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси таълим ва тарбия жараёнларининг асосий қонун ҳужжати сифатида.

Ўзбекистон Республикаси демократик ҳуқуқий давлат қуриш ва фуқаролик жамиятини шакллантириш учун ҳаракат қилар экан, ҳар томонлама ривожланган, эркин шахсни шакллантиришни ўзининг асосий вазифаларидан бири деб билади. Таълим соҳасида мақсадга йўналтирилган давлат сиёсатини олиб бориш бу вазифани ечишда асосий воситалардан биридир.

Таълим олиш ҳуқуқи шахснинг асосий ҳуқуқларидан биридир. Ўзбекистон Республикаси Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларациясига (1948 йил) асосланиб берилган ҳуқуқни амалга оширишнинг фаолият кўрсатаётган механизмини яратди.

Таълим олиш ҳуқуқига тегишли ҳалқаро ҳужжатлар (1960 йил 14 декабрдаги Таълим соҳасидаги камситишларга қарши кураш тўғрисидаги Конвенция) шунинг эътирофи тариқасида, «таълим» ибораси ўқитишнинг барча турларини ва босқичларини қамраб олади, ҳамда таълим олиш имконига эга бўлиш, таълимнинг даражаси ва сифати, шунингдек, таълим бериш шароитларини ўз ичига олади.

Ҳалқаро ҳуқуқ нормалари бошланғич таълимни мажбурий ва бепул қилишни, ўрта таълимни унинг барча турларида умум эришадиган қилишни ва ундан ҳамманинг фойдаланишини таъминлашни, олий таълимни тўла тенглик асосида ва ҳар бир кишининг қобилиятидан келиб чиқиб барча эриша оладиган қилишни, қонунда белгиланган ўқишнинг мажбурийлигини таъминлашни тавсия этади.

Ўзбекистон Республикаси ўзи олган мажбуриятларга амал қилиб узлуксиз таълимнинг барқарор тизимини яратди, шахснинг таълим олиш ҳуқуқини амалга ошириш механизмини мустаҳкамлаб қўйди.

Таълим олиш ҳуқуқининг мазмуни шундан иборатки, у Ўзбекистон Республикасининг ҳар бир фуқароси учун таълим ва тарбиянинг барча шаклларида тенг фойдаланиш имкониятини беради.

Таълим олиш ҳуқуқини амалга ошириш қуйидагилар орқали таъминланади:

- таълим олиш учун зарур ижтимоий-иқтисодий шароитларни яратиш;
- давлат ва нодавлат таълим муассасаларининг тармоғини яратиш;
- давлат таълим стандартлари доирасида таълим олишнинг барча учун имконияти борлиги;
- давлат таълим муассасаларидаги таълимнинг бепуллиги;
- таянч маълумоти олишнинг мажбурийлиги;
- таълимнинг турли шакллари қўллаш;
- таълим муассасаларининг сиёсий партиялар ва ижтимоий-сиёсий ҳаракатларга қарам эмаслиги.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 41-моддасида «Ҳар ким билим олиш ҳуқуқига эга. Бепул умумий таълим олиш давлат томонидан кафолатланади. Мактаб ишлари давлат назоратидадир», деб кўрсатилган.

Давлат фақат таълим олиш ҳуқуқини амалга ошириш учун шароитлар яратишга қолмай, мамлакатдаги мактаб ишларини назорат ҳам қилиб туради.

Ҳозирги вақтда Ўзбекистонда ҳар бир кишининг эҳтиёжига кўра таълим олиш ҳуқуқини таъминлашнинг ишчан механизми шаклланган бўлиб, у тегишли моддий - техник шарт - шароитлар билан мустаҳкамланган. Фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини муҳофаза қилишга бағишланган барча қонунлар ва ҳуқуқий ҳужжатлар негизида Конституцияда назарда тутилган демократик рух билан суғорилган асосий ғоя ва қоидалар ётади. Конституция асосида ишлаб чиқилган ва қабул қилинган барча қонунлар Конституциявий тамойилларни ижтимоий ҳаётнинг турли соҳаларида жорий этилиши учун муҳим восита вазифасини бажаради.

Назорат саволлари:

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституциясининг мукамаллиги нимада кўринади?
2. Ўзбекистон Республикасининг Конституциясининг асосий принципларини айтиб беринг?
3. Ўзбекистонда давлат ҳокимиятининг бирдан-бир манбаи ким?
4. Ўзбекистон Республикасининг Конституциясига киритилган ўзгартириш ва қўшимчалар ҳақида нима дея оласиз?
5. Конституциянинг бошқа қонунлардан фарқи нимада

БОЛА ҲУҚУҚЛАРИ КАФОЛАТЛАРИНИНГ ХАЛҚАРО ВА МИЛЛИЙ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ. (2 соат)

Таянч иборалар: Декларация, конвенция, яшаш, ривожланиш, ҳимояланиш, иштирок этиш, тажоввуз, зўравонлик, эксплуатация, одам савдоси, таълим, тарбия, баркамол авлод, бола ҳуқуқлари, зарарли ахборот.

3.1. Бола ҳуқуқларининг ҳуқуқий-меъёрий асослари.

Юртимизда вояга етмаганларнинг ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини рўёбга чиқариш борасида ва ёш авлод тарбияси соҳасида жуда кўплаб ибратли ишлар амалга оширилмоқда. Уларнинг билим олиши, спорт билан шуғулланиши, бир сўз билан айтганда ўз иқтидорини тўла намоён этиши учун бугун мамлакатимизда барча шарт-шароитлар муҳайё қилинган.

Ўзбекистонда Бола ҳуқуқлари бўйича 100 дан зиёд қонунлар, Президент фармонлари, Вазирлар Маҳкамаси қарорлари ва бошқа меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилинган. Энг муҳими, мамлакатимизда бола ҳуқуқлари ва манфаатларини ҳимоя қилиш бўйича комплекс ҳуқуқий асослар яратилди.

Айниқса, 2008 йил 8 январда амалга киритилган «Бола ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисида»ги Қонун Ўзбекистонда бола ҳуқуқларига оид биринчи тарихий ҳужжат бўлди.

Мазкур Қонуннинг қабул қилиниши, биринчидан, бола ҳуқуқларига оид қонун ҳужжатларининг кодификация қилинишига замин яратишга, иккинчидан, БМТнинг Бола ҳуқуқлари тўғрисидаги конвенциясида белгиланган бола ҳуқуқларини ҳимоя қилишга оид халқаро стандартларга миллий қонунчиликнинг мослигини таъминлашга хизмат қилади. Учинчидан, бола ҳуқуқларини ҳимоя қилиш механизмининг ошкора ва самарали бўлиши учун бола ҳуқуқлари ҳимоя қилинишининг аниқ кафолатларини белгилаб олишга имконият берди.

Шунингдек, 2010 йил 30 сентябрда «Вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликларнинг профилактикаси тўғрисида»ги Қонуннинг амалга киритилиши бола ҳуқуқлари ва манфаатларини ҳимоя қилишнинг ҳуқуқий асосларини янада мустаҳкамлади. Яъни ушбу Қонун вояга етмаганларнинг назоратсизлигини ва улар ўртасида ҳуқуқбузарликлар келиб чиқишининг олдини олишга қаратилган комплекс ҳуқуқий чора-тадбирлар тизимини белгилаб берди.

Мустақиллик йилларида мамлакатимизда болаларни ижтимоий-иқтисодий ва маданий жиҳатдан қўллаб-қувватлаш ҳамда уларга кенг имкониятлар яратишга қаратилган ўта муҳим умуммиллий давлат дастурлари қабул қилинди. Эндиликда улар босқичма-босқич амалга оширилмоқда.

Бундай муҳим ҳужжатлар юртимизда инсон ҳуқуқлари, шу жумладан, бола ҳуқуқлари ва манфаатларини ҳар томонлама ҳимоя қилит борасида ўзига хос ҳуқуқий тараққиётга эришилганлигининг ёрқин амалий ифодасидир.

Умуман айтганда, бугунги кунда Ўзбекистонда бола ҳуқуқлари ва манфаатларини ҳимоя қилиш бўйича ўзига хос миллий-ҳуқуқий тизим шаклланган бўлиб, айти пайтда

мамлакатимиз бу йўлда дадил қадам ташлаётган давлатлардан биридир.

Нима учун Ўзбекистонда Бола ҳуқуқларига катта эътибор қаратилишини куйидагилар билан изоҳлаш мумкин.

Ўзбекистон Республикаси аҳолисининг 40% ни 18 ёшгача бўлган болалар ташкил этади, 64%ни эса - 30 ёшгача бўлган ёшлар.

Шу сабабли, инсон ҳуқуқлари ва эркинликлари соҳасида давлат сиёсатининг устувор йўналиши болалар ва ёшларнинг жисмоний, интеллектуал ва маънавий ривожланиши учун қулай ва энг яхши шароитларни яратиш, шунингдек кўп болали оилаларни, етим болаларни ва оила муҳитидан маҳрум бўлган болаларни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш ҳисобланади.

1992 йил 8 декабрда Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг қабул қилиниши, Ўзбекистон «Бола ҳуқуқлари тўғрисида»ги Конвенцияни ратификация қилиниши ва ушбу халқаро ҳужжатни миллий қонунчилигимизга мослаштириш мажбуриятини ижро этиш юзасидан 2007 йил 23 ноябрда «Бола ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисида»ги қонуннинг қабул қилиниши юқоридаги эзгу ишларга қонуний асос бўлиб хизмат қилмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 64-моддасида «Ота-оналар ўз фарзандларини вояга етгунларига қадар боқиш ва тарбиялашга мажбурдирлар» деб белгиланган. Ўзбекистон Республикаси фуқаролик кодексининг 22-моддасида белгиланганидек боланинг ҳуқуқ ва қонуний манфаатлари бузилганда, шу жумладан, ота-она (улардан бири) болани тарбиялаш ва таълим бериш бўйича ўз мажбуриятларини бажармаган ёки лозим даражада бажармаганда ёхуд ота-оналик ҳуқуқларини суистеъмол қилганда бола ўз ҳуқуқ ва қонуний манфаатлари ҳимоя қилинишини сўраб, васийлик ва ҳомийлик органига, ўн тўрт ёшга тўлгандан кейин эса мустақил равишда судга мурожаат қилиш ҳуқуқига эга.

Бола ҳуқуқларини таъминлашда Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси, «Фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисида»ги ҳамда «Иқтисодий, ижтимоий ва маданий ҳуқуқлар тўғрисида»ги халқаро пактларда мустаҳкамланган меъёрларга таянади. Шу билан бирга, БМТнинг вояга етмаган болаларга нисбатан одил судлов юритишга доир минимал стандарт қоидалари (Пекин қоидалари), БМТнинг вояга етмаган болалар ўртасида жиноятчиликнинг олдини олишга қаратилган дастурий принциплари (Ар-Риёд дастурий принциплари) ва бошқа тавсиявий ҳужжатлари одил судлов соҳасида бола ҳуқуқларига оид миллий қонунчиликни такомиллаштиришда муҳим ўрин тутади.

Шуни ҳам таъкидлаш ўринлики, бола ҳуқуқларини таъминлашда фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари ва нодавлат нотижорат ташкилотларининг иштироки ўзига хос хусусиятга эга. Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари ва нодавлат нотижорат ташкилотлари болага унинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини рўёбга чиқаришда ва ҳимоя

қилишда. қўмаклашади, болага ёки унинг қонуний вакилига ҳуқуқий, услубий, ахборотга оид ва бошқа ёрдам кўрсатади.

Боланинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш унинг ота-онаси, ота-онасининг ўрнини босувчи шахслар, қонунда назарда тутилган ҳолларда эса васийлик ва ҳомийлик органи, прокурор, суд томонидан амалга оширилади.

Боланинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатлари бузилганда, шу жумладан, ота-она (улардан бири) ёки ота-онанинг ўрнини босувчи шахслар болага таъминот, тарбия ва таълим бериш бўйича мажбуриятларини бажармаган ёки лозим даражада бажармаганда ёхуд ота-оналик ҳуқуқларини суиистеъмол қилганда бола ўз ҳуқуқлари ва қонуний манфаатлари ҳимоя қилинишини сўраб васийлик ва ҳомийлик органига мустақил равишда мурожаат қилишга ҳақлидир.

Хулоса ўрнида шуни айтиш жоизки, бола ҳуқуқларини ҳурмат қилиш ва уни ҳаётга татбиқ этиш, аждодларимиздан бизга мерос бўлиб келаётган бола тарбиясидек долзарб вазифани амалга оширишда муҳим ўрин тутди.

3.2. БМТнинг «Бола ҳуқуқлари тўғрисида»ги Конвенцияси

Мамлакатимизда болалар ҳуқуқини ҳимоя қилишнинг зарур ҳуқуқий базаси яратилган. Таъкидлаш жоизки, мустақилликка эришилгандан сўнг Ўзбекистон қўшилган илк халқаро шартномалардан бири БМТнинг Бола ҳуқуқлари тўғрисидаги конвенциясидир.

Инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилишнинг қонунчилик асоси аввало Ўзбекистон Республикаси Конституциясида белгиланган меъёрлар ва қонунларга таянади. Миллий қонунчиликдаги устувор йўналишлардан бири - бу болаликни муҳофаза қилиш бўйича БМТ халқаро конвенциялари қоидаларини имплементация қилишдан иборат бўлиб, мазкур йўналишда ЮНИСЕФ билан фаол ҳамкорлик олиб борилмоқда.

Бола ҳуқуқлари тўғрисидаги Конвенция БМТ Бош Ассамблеясининг 1989 йил 20 ноябрдаги 44/25-қарори билан қабул қилинган. 1990 йил 2 сентябрда 49- моддага мувофиқ кучга кирган

Ўзбекистон мазкур Конвенцияга ЎзР Олий Кенгашининг 1992 йил 9 декабрдаги N 757-КП Қарорига мувофиқ қўшилди. Ўзбекистон Республикаси учун 1994 йил 29 июлдан кучга кирди.

«Бола ҳуқуқлари тўғрисидаги» Конвенция барча иштирокчи давлатлар учун бола ҳуқуқларини таъминлаш ва ҳимоя қилишда асосий халқаро ҳуқуқий ҳужжат ҳисобланади.

Мазкур Конвенциянинг 2-моддасига кўра иштирокчи - давлатлар ушбу Конвенцияда ўз таъсир доирасида бўлган ҳар бир бола учун кўзда тутилган барча ҳуқуқларни, ҳеч қандай камситишларсиз, ирқи, тана ранги, жинси, тили, дини, сиёсий ёки бошқа эътиқодлари, миллий, этник ёки ижтимоий келиб чиқиши, мулкӣ аҳволи, боланинг соғлиғи ва туғилиши, унинг ота-онаси ёки қонуний

васийси ёки бирор-бир бошқа ҳолатлардан қатъи назар, ҳурмат қиладилар ҳамда шу ҳуқуқларни таъминлаб берадилар.

Иштирокчи-давлатлар бола, унинг ота-онаси, қонуний васийси ёки бошқа оила аъзоларининг қарашлари ёки эътиқодида ўз ифодасини топадиган мақом, фаолият асосида камситиш ёки жазолашнинг барча шаклларида боланинг ҳимоясини таъминлаш учун ҳамма зарур чораларни кўрадилар.

«Бола ҳуқуқлари тўғрисидаги Конвенция» шартнома кучига эга бўлган халқаро ҳуқуқий ҳужжат бўлиб, муқаддима, 3 қисм, 54 та моддадан иборат. Конвенциянинг 1- 41 моддалари болаларнинг ҳуқуқ ва эркинликлари тўғрисида, 42 - 54 моддалари иштирокчи давлатларнинг мажбуриятлари тўғрисида.

«Бола ҳуқуқлари тўғрисидаги Конвенция»нинг принциплари:

- Болага нисбатан ҳар қандай камситишларнинг олдини олиш Барча ҳуқуқлар ҳеч қандай истисносиз барча болаларга нисбатан қўлланилади. Давлатнинг вазифаси - болани камситишнинг барча шаклларида ҳимояланганлигини таъминлаш ва ҳамда унинг ҳуқуқларини таъминлаб бериш учун барча зарур чораларни кўриш.

- Боланинг манфаатларини ҳар томонлама етарли таъминлаш. Болаларга нисбатан барча ҳатти-ҳаракатларда боланинг манфаатлари яхшироқ таъминланишига биринчи даражали эътибор берилади. Агар ота-она ёки васий бу вазифаларни бажара олмасалар, давлат болани унинг фаровонлиги учун зарур ҳисобланган ҳимоя ва ғамхўрлик билан таъминлаш вазифасини ўз зиммасига олади.

- Боланинг яшаб кетиш ва соғлом ривожланишини кафолатлаш. Ҳар бир бола яшаш учун ажралмас ҳуқуққа эга ва давлат боланинг яшаб кетиши ва соғлом ривожланиши учун мумкин қадар юқори даражада имконият яратиб бериш мажбуриятини олади.

- Боланинг ҳуқуқларини тан олиш. Бола ўзининг фикрини эркин ифода этиш ҳуқуқига эга, жумладан, болага тааллуқли ҳар қандай муҳокама пайтида унинг фикри эътиборга олинishi шарт.

Хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки, «Бола ҳуқуқлари тўғрисидаги» Конвенция ёш авлодни жисмонан ва маънан етук қилиб вояга етказиш ҳамда уларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилишда муҳим ўрин тутди. Мазкур Конвенцияга иштирокчи давлатларнинг барчаси амал қилиши ҳамда миллий қонунчилигини мослаштириши лозим.

Ўзбекистон Республикасининг «Бола ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисида»ги Қонуни ҳам мазкур Конвенцияга тўла жавоб бера олади деб бемалол айта оламиз.

3.3. «Бола ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни.

Ушбу Қонуннинг мақсади бола ҳуқуқларининг кафолатлари соҳасидаги муносабатларни тартибга солишдан иборат.

Мамлакатимизда бола ҳуқуқлари ва эркинликларини таъминлаш, фарзандларимизнинг қонуний манфаатларини муҳофаза этиш, энг муҳими, баркамол авлодни тарбиялаш масаласи давлат сиёсати даражасига кўтарилган. Давлатимизнинг Биринчи Президенти Ислом Каримовнинг: «Фарзандларимиз биздан афзалроқ, биздан ўткирроқ, биздан покроқ, савоб ишларни биздан ҳам кўпроқ қиладиган бўлишлари лозим. Улар жаҳон умумбашарий ютуқларини эгаллаши, тарихимизни, маданиятимизни, буюк аجدодларимиз қолдирган меросни чуқур билмоғи керак. Бизнинг асосий куч-қудратимиз ва келажагимиз ана шунда. Бугун зўр умидлар билан кураётган янги жамиятимизнинг мазмун - моҳияти ҳам аслида ана шундадир», - деган сўзлари бежиз эмасдир.

Шуни таъкидлаш жоизки, бола ҳуқуқларини ҳимоя қилиш соҳасидаги халқаро мажбуриятларни бажариш учун Ўзбекистон халқаро ҳуқуқий нормаларни миллий қонунчиликка имплементация қилиш йўлида катта ишларни амалга оширмоқда. Амалдаги қонунчиликда болаларнинг ҳуқуқ ва манфаатларига, шунингдек уларнинг ҳимоясига алоҳида эътибор берилган.

Маълумки, бола ҳуқуқлари соҳасида қонунчиликнинг асосини Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ташкил этади. Унга мувофиқ болада туғилиши билан оқ унинг ҳуқуқ ва эркинликлари вужудга келади ҳамда у давлат томонидан кафолатланади.

Болаларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш бўйича қонунчилик Бола ҳуқуқлари ҳақидаги Конвенцияга мувофиқ ҳолда такомиллаштиришга йўналтирилган.

«Бола ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонуннинг мақсади, бола ҳуқуқларининг кафолатлари соҳасидаги муносабатларни тартибга солишдан иборатдир.

Мазкур Қонунда «бола», «боланинг қонуний вакиллари», «васийлик ва ҳомийлик», «етим бола», «жисмоний ва руҳий ривожланишида нуқсонлари бўлган бола», «ижтимоий ҳимояга муҳтож болалар», «ногирон бола», «ота- онанинг ўрнини босувчи шахслар», «ота-она қарамоғидан маҳрум бўлган бола» тушунчалари, шунингдек, бола ҳуқуқларининг асосий кафолатлари ҳамда ижтимоий ҳимояга муҳтож болалар ҳуқуқларининг қўттичча. кафолатлари кўрсатиб ўтилган.

Ушбу ҳуқуқий ҳужжатнинг қабул қилиниши давлат томонидан ўсаётган авлодга кўрсатиладиган ғамхўрликнинг, шунингдек бола ҳуқуқларини ҳимоя қилишни амалга оширишни янги даражага кўтарилишига замин яратади.

Ислом Каримов бола тарбияси ҳақида шундай деган эди: «Ҳар бир оқил инсоннинг ва жамиятимизнинг муқаддас вазифаси, айтиш мумкинки ҳаётининг маъноси қобил фарзандлар ўстириш, уларни ҳам жисмоний, ҳам маънавий жиҳатдан мукамал қилиб тарбиялаш, камолини кўриш, ота-онасига, ватанига садоқатли кишилар этиб вояга етказишдан иборатдир».

Шунинг учун ҳам ота-оналар болаларни ватанига содик, меҳнатсевар, ишбилармон ва жамият қурилишининг фаол иштирокчилари қилиб тарбиялашлари лозим. Болаларни тўғри тарбиялашда ҳуқуқий нормаларни билиш, давлат ва унинг қонунларини ҳурмат қилиш ҳам муҳим рол ўйнайди.

Ҳукукий меъёрлар ёш авлодни меҳнатга тўғри муносабатда бўлиш, давлат ва жамият олдигаги ўз бурчларини тўғри туттуниттт ва уни оғишмай амалга оттириттт руҳида тарбиялайди.

Бола дунёга келгач, оила, боғча, мактаб ва маҳалла кучоғида яшайди, вояга етади ва табиийки тарбия ҳам олади. Бола онгида ҳукукий маданиятни ўстиришда оила, боғча, мактаб, маҳалла ва жамоат ташкилотлари ҳамкорлигини яратиш боланинг ҳукукий билим савиясини оширишга ёрдам беради.

«Бола ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисида»ги Қонун Ўзбекистоннинг ҳукукий тарихида бола ҳуқуқларига оид биринчи алоҳида қонун бўлди. Қонунчилик палатаси томонидан 2007 йил 23 ноябрда қабул қилинган;

Сенат томонидан 2007 йил 1 декабрда маъқулланган;

Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан 2008 йил 7 январда имзолаган; Матбуотда расман 2008 йил 8 январда эълон қилинган ва шу кундан кучга кирган бўлиб, қонун 4 боб, 32 моддадан иборат:

I - боб: Умумий қоидалар (1-6- моддалар)

II - боб: Бола ҳуқуқларининг асосий кафолатлари (7-23- моддалар)

III- боб: Ижтимоий ҳимояга муҳтож болаларҳуқуқларининг қўшимча кафолатлари (24-29- моддалар)

IV- боб: Яқунловчи қоидалар (30-32- моддалар)

Мўлжаланган мақсадга кўра, у боланинг ҳукукий аҳволини белгилашга доир муносабатларни тартибга солишга, бола ҳуқуқларини ва эркинликларини юридик кафолатлашга қаратилган. Қонуннинг мақсадига биноан, бола ҳуқуқлари ва манфаатларини амалга татбиқ этилишини таъминлайдиган кафолатларни белгилаш қонун билан тартибга солинадиган асосий объект ҳисобланади. Таъкидлаш жоизки, унинг моддаларининг ярмидан кўпи бола ҳуқуқларининг кафолатларини белгилашга бағишланган.

Ушбу қонуннинг 7-моддасига кўра, Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси, ушбу Қонун ва бошқа қонун ҳужжатларига мувофиқ ҳар бир болага инсон ҳамда фуқаро ҳуқуқлари ва эркинликлари тегишли бўлади ҳамда давлат томонидан кафолатланади.

Никоҳда ва никоҳсиз туғилган болалар тенг ҳамда ҳар тарафлама ҳимоядан фойдаланади. Давлат боланинг барча шакллардаги камситишлардан ҳимоя қилинишини таъминлаш учун зарур чораларни кўради. Бола ҳуқуқлари чекланиши мумкин эмас, қонунда белгиланган ҳоллар бундан мустасно.

Қонуннинг 11-моддасига кўра, ҳар бир болага унинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини суд орқали ҳимоя қилиш, давлат органларининг, фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органлари ва нодавлат нотижорат ташкилотларининг қонунга хилоф қарорлари, улар мансабдор шахсларининг ғайриқонуний ҳаракатлари (ҳаракатсизлиги) устидан судга шикоят қилиш ҳуқуқи кафолатланади.

Боланинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилит унинг ота-онаси, ота-онасининг ўрнини босувчи шахслар, қонунда назарда

тутилган ҳолларда эса васийлик ва ҳомийлик органи, прокурор, суд томонидан амалга оширилади.

Вояга етгунча қонунга мувофиқ тўла муомалага лаёқатли деб эътироф этилган (эмансипация) бола ўз ҳуқуқларини, шу жумладан ҳимояга бўлган ҳуқуқини мустақил амалга оширишга ҳамда мажбуриятларини мустақил бажаришга ҳақдидир.

Бола ота-она ва ота-онанинг ўрнини босувчи шахслар томонидан қилинадиган суиистеъмолликлардан ҳимояланиш ҳуқуқига эга. Боланинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатлари бузилганда, шу жумладан ота-она (улардан бири) ёки ота-онанинг ўрнини босувчи шахслар болага таъминот, тарбия ва таълим бериш бўйича мажбуриятларини бажармаган ёки лозим даражада бажармаганда ёхуд ота-оналик ҳуқуқларини суиистеъмол қилганда бола ўз ҳуқуқлари ва қонуний манфаатлари ҳимоя қилинишини сўраб васийлик ва ҳомийлик органига мустақил равишда мурожаат қилишга ҳақди.

Боланинг ҳаёти ёки соғлиғига хавф туғилганидан, унинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатлари бузилганлигидан хабардор бўлган шахслар бу ҳақда бола ҳақиқатда турган жойдаги васийлик ва ҳомийлик органига маълум қилишлари шарт. Шундай маълумотлар олинган тақдирда, васийлик ва ҳомийлик органи боланинг ҳуқуқлари, эркинликлари ҳамда қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш бўйича зарур чоралар кўриши шарт.

Қонуннинг 20-моддасига кўра, ҳар бир бола ўзининг ёши, соғлиғининг ҳолати ва касбий тайёргарлигига мувофиқ қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда меҳнат қилиш, фаолият турини ва касбни эркин танлаш, адолатли меҳнат шароитларида ишлаш ҳуқуқига эга.

Иттига. қабул қилишга ўн олти ёшдан йўл қўйилади.

Болаларни меҳнатга тайёрлаш учун умумтаълим мактаблари, ўрта махсус, касб-ҳунар ўқув юртларининг ўқувчиларини уларнинг соғлиғига ҳамда маънавий ва ахлоқий камол топишига зиён етказмайдиган, таълим олиш жараёнини бузмайдиган енгил ишни ўқишдан бўш вақтида бажариши учун улар ўн беш ёшга тўлганидан кейин ота-онасидан бирининг ёки ота-онасининг ўрнини босувчи шахслардан бирининг ёзма розилиги билан ишга қабул қилишга йўл қўйилади.

Давлат ўн саккиз ёшга тўлмаган ишловчи шахсларга ишни таълим билан қўшиб олиб бориши учун зарур шароитларни яратиб бериш ва қонун ҳужжатларида назарда тутилган бошқа чораларни кўриш орқали боланинг меҳнат қилиш ҳуқуқи таъминланишини кафолатлайди.

Ҳаммамизга маълумки, ёш авлодга кўрсатилаётган ғамхўрлик, уларни ижтимоий муҳофаза қилиш, уларга турли шарт-шароитлар яратиб бериш ва уларнинг ҳуқуқларини таъминлашда мамлакатимизда жуда катта ишлар амалга оширилмоқда.

Жумладан, ёшларни спортга жалб қилиш, уларнинг соғлиғини муҳофаза қилиш, уларнинг билим олишга, ахборот олишга бўлган ҳуқуқларини таъминлашда, шунингдек, уларни турли маданий-маърифий тадбирларга жалб этишда юртимизда ниҳоятда катта шарт-шароитлар яратиб берилганлигини

алоҳида таъкидлашимиз зарур. Буларнинг барчаси аввало, миллий қонунчилигимизда мустаҳкамлаб қўйилган.

Бола ҳуқуқлари ҳақида гап борганда юқоридаги қонуннинг 16- моддасида болаларнинг ахборот олиш ҳуқуқи кафолатини таъминланиши ва олинган ахборотларнинг болаларнинг саломатлигига зарарли оқибатларини олдини олиш мақсадида 2017 йил 9 сентябрь куни матбуотда эълон қилинган Ўзбекистон Республикасининг «Болаларни уларнинг саломатлигига зарар келтирувчи ахборотдан ҳимоя қилиш тўғрисида»ги Қонунини ҳам эътибордан қолдирмаслигимиз зарур.

Назорат саволлари:

1. Бола ўзи ким?
2. Болаларнинг ҳуқуқлари қайси меъёрий ҳужжатлар билан ҳимоя қилинади?
3. Бола ҳуқуқлари тўғрисидаги конвенция ҳақида қандай маълумотларга эга бўлдингиз?
4. Миллий қонунчиликдаги қайси қонунлар асосида болалар ҳимояланадилар?
5. Кимлар боланинг қонуний вакили ҳисобланади?
6. Васий ва ҳомийни бир-биридан фарқлаб беринг:
7. «Бола ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисида» Ўзбекистон Республикасининг Қонунининг аҳамияти нимада?

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ
МАТЕРИАЛЛАРИ ИЧКИ МАЗМУНИ

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИНИНГ МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ СОҲАСИГА ОИД МЕЪЁРИЙ-ҲУҚУҚИЙ ҲУЖЖАТЛАРИ. Амалий машғулотдан кўзланган мақсад:

о Таълим-тарбия жараёнларидаги қонун ва дастурларни аниқдаштириш. о Мактабгача таълим соҳасига оид меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларни таништириш.

о Болаларда туғма ва ирсий касалликларни барвақт аниқдаш бўйича Давлат дастури ҳақида маълум от бериш.

Амалий машғулот топшириқлари:

Концептуал жадвал методи асосида топшириқни бажарадилар.

Мактабгача ёшдаги болалар ривожланишига қўйиладиган Давлат талаблари	Мухим белгилар, тавсифлар		
	1-белги (тавсиф)	2-белги (тавсиф)	3-белги (тавсиф)
Ўзбекистон Республикаси Президентининг «2017-2021 йилларда мактабгача таълим тизимини янада такомиллаштириш чора- тадбирлари тўғрисида»ги ПҚ- 2707-сонли Қарори	Мухим белгилар, тавсифлар		
	1-белги (тавсиф)	2-белги (тавсиф)	3-белги (тавсиф)
Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Мактабгача таълим муассасалари фаолиятини такомиллаштириш тўғрисида»ги 528-сонли Қарори (19.07.2017й.)	Мухим белгилар, тавсифлар		
	1-белги (тавсиф)	2-белги (тавсиф)	3-белги (тавсиф)
Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Ўзбекистон Республикаси Мактабгача таълим вазирлиги ва унинг тизимидаги муассасаларнинг моддий-техника базасини мустаҳкамлаш ҳамда нодавлат мактабгача таълим муассасалари фаолиятини қўллаб-қувватлаш тўғрисида»ги 991-сонли Қарори (18.12.2017й.)	Мухим белгилар, тавсифлар		
	1-белги (тавсиф)	2-белги (тавсиф)	3-белги (тавсиф)

Тингловчилар фаолиятини ташкил қилиш бўйича йўл-йўриқлар:

Машғулот «Концептуал жадвал» методи асосида ўтказилади. Тингловчиларга юқорида келтирилган тарқатма сифатида тайёрланган жадваллар берилади. Ундан сўнг

амалий машғулот қатнашчиларга тегишли мавзулар бўйича жадвални тўлдиришни топширилади. Иштирокчиларнинг муносабатлари индивидуал ёки гуруҳий тартибда тақдимот қилиш ҳам мумкин.

Жадвални тўлдиришда тингловчилар меъёрий ҳужжатларга мурожаат қилишлари тавсия этилади.

Фойдаланишга тавсия этилаётган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «2017-2021 йилларда мактабгача таълим тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПҚ-2707-сонли Қарори.
2. «Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Мактабгача таълим муассасалари фаолиятини такомиллаштириш тўғрисида»ги 528-сонли Қарори (19.07.2017й.)
3. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Ўзбекистон Республикаси Мактабгача таълим вазирлиги ва унинг тизимидаги муассасаларнинг моддий-техника базасини мустаҳкамлаш ҳамда нодавлат мактабгача таълим муассасалари фаолиятини қўллаб-қувватлаш тўғрисида»ги 991-сонли Қарори (18.12.2017й.)
4. Мактабгача ёшдаги болалар ривожланишига қўйиладиган Давлат талаблари. Т.: 2017

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ КОНСТИТУЦИЯСИДА ИНСОН ВА ФУҚАРОЛАРНИНГ ҲУҚУҚЛАРИ ВА ЭРКИНЛИКЛАРИНИНГ КАФОЛАТЛАРИ.

Ишнинг мақсади: Ўзбекистон Республикаси Конституциясида белгилаб қўйилган конституциявий меъёрлар билан яқиндан танитттттт.

Амалий машғулот топшириқлари:

- Конституциянинг яратилиши
- Конституцияда кафолтланган шахсий ҳуқуқ ва эркинликлар
- Конституцияда кафолтланган сиёсий ҳуқуқлар
- Конституцияда кафолтланган иқтисодий ва ижтимоий ҳуқуқлар
- Конституцияда миллий қадриятларнинг акс этиши.
- Конституцияга киритилган ўзгартириш ва қўшимчалар.

«Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг» тушунчаси нимани билдириши ақлий ҳужум ёрдамида таҳлил этилади.

Кичик гуруҳларда ишлаш методига кўра, гуруҳларга ўқув топшириқлар берилади.

1- топшириқ. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ҳақида берилга вазифаларни ёритиб беринг?

6- та кичик гуруҳга бўлининг. Ҳар бир гуруҳ битта интерфаол таълим усули бўйича берилган саволни ёритиб беради.

1- гуруҳ - тоифали жадвал асосида: «Конституциянинг яратилишига бўлган зарурат» ҳақида;

2- гуруҳ - пинборд ёрдамида: «Конституцияда кафолтланган шахсий ҳуқуқ ва эркинликлар» ҳақида;

3- гуруҳ - жуфтликда ўйла, ишла, фикр алмаш усули ёрдамида: «Конституцияда кафолтланган сиёсий ҳуқуқлар» ҳақида;

4- гуруҳ - Муаммоли вазифалар ва вазиятлар усулида: «Конституцияда кафолтланган иқтисодий ва ижтимоий ҳуқуқлар» ҳақида;

5- гуруҳ - концептуал жадвал асосида: «Конституцияда миллий қадриятларнинг акс этиши» ҳақида;

6- гуруҳ - Т-жадвали ёрдамида: «Конституцияга киритилган ўзгартириш ва қўшимчалар» ҳақида берилган вазифаларни 40 дақиқа давомида бажарадилар ва тақдимот қиладилар.

Гуруҳларда ишлашни бошлашдан олдин диққат билан гуруҳ топшириғини ўқиб чиқинг, уни бажариш бўйича мажбуриятларни тақсимланг.

Гуруҳларда ишлаш ва тақдимот қилиш регламенти:

1. Гуруҳларда топшириқни бажариш - 30 дақиқа
2. Ҳар бир гуруҳ фаолияти натижасини тақдимоти - 5 дақиқа

Ҳурматли тингловчилар. Ушбу белгиланган регламентдан четга чиқмасликларингизни сўраймиз.

2- Мавзу: Бола ҳуқуқлари кафолатларининг халқаро ва миллий ҳуқуқий асослари.

Амалий машғулотдан кўзланган мақсад:

о Таълим-тарбия жараёнларида бола ҳуқуқларини тарғиб қилиш.

о Ўзбекистон Республикасининг «Бола ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисида»ги қонуни билан батафсил танишиш.

Амалий машғулот топшириқлари:

1. 8УОТ (8(геп§(Ь- куч, ^еагпе88- ожизлик, оррог(ипКу- имконият, (Ьгеа(- таҳдид.)

8УОТ таҳлил методи ёрдамида бола ҳуқуқларини тарғиб қилишда миллий анъаналарга ҳурмат билан қарашни ўргатиш масаласи юзасидан фикр билдирилади.

Бола ҳуқуқларини тарғиб қилишнинг афзалликлари (*кучли томонлари*).

Мақсадга эришишда ички муҳит омилларининг таъсири (*кучсиз томонлари*).

Белгиланган вазифаларни ҳал этишдаги энг мақбул ҳолат (*имконият*).

Шу вазифани амалга оширишга тўсқинлик қилувчи ташқи муҳит омиллари (*таҳдид*).

Бу босқичда кичик гуруҳларда ишланади ва гуруҳлар иши ўзаро алмашилади ҳамда бир-бирларининг ишларини баҳолайдилар.

Маърузачи томонидан бу босқич умумлаштирилади ва кейинги таҳлилга ўтилади.

2. Ҳар бир иштирокчига ФСМУ технологиясининг босқичлари ёзилган варақларни тарқатилади.

Ф- фикрингизни баён этинг	М-кўрсатган сабабингизни асословчи мисол келтиринг
С-фикрингиз баёнига сабаб кўрсатинг	У-фикрингизни умумлаштиринг

Якка тартибда ишланади;

Кичик гуруҳда иш давом эттирилади; Гуруҳ

иши жамоага тақдимот қилинади.

- 1- боб. Умумий қоидалар (1-6-моддалар)
- 2- боб. Бола ҳуқуқларининг асосий кафолатлари (7-23-моддалар)
- 3- боб. Ижтимоий ҳимояга муҳтож болалар ҳуқуқларининг қўшимча кафолатлари (24-29-моддалар)
- 4- боб. Якунловчи қоидалар (30-32-моддалар)

1- БОБ. УМУМИЙ ҚОИДАЛАР

- 1 -модда. Ушбу Қонуннинг мақсади
- 2- модда. Бола ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисидаги қонун ҳужжатлари
- 3- модда. Асосий тушунчалар
- 4- модда. Бола ҳуқуқларини ҳимоя қилит~~тт~~ бўйича давлат сиёсати
- 5- модда. Давлат ҳокимияти ва бошқаруви органларининг бола ҳуқуқларини таъминлаш бўйича ваколатлари
- 6- модда. Бола ҳуқуқларини таъминлашда фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари ва нодавлат нотижорат ташкилотларининг иштироки

2- БОБ. БОЛА ҲУҚУҚЛАРИНИНГ АСОСИЙ КАФОЛАТЛАРИ

- 7- модда. Бола ҳуқуқларининг қонуний кафолатлари
- 8- модда. Боланинг яшаш ҳуқуқи кафолатлари
- 9- модда. Боланинг индивидуалликка ва уни сақлаб қолишга бўлган ҳуқуқи кафолатлари
- 10- модда. Боланинг эркинлик ва шахсий дахлсизлик ҳуқуқи кафолатлари
- 11- модда. Боланинг ҳимояга бўлган ҳуқуқи кафолатлари
- 12- модда. Болаларни тарбиялаётган оилаларни давлат томонидан қўллаб-қувватлаш
- 13- модда. Боланинг оилавий муҳитга бўлган ҳуқуқи кафолатлари
- 14- модда. Боланинг ғайриқонуний кўчирилишдан ҳимояланиш ҳуқуқи кафолатлари
- 15- модда. Боланинг ўз фикрини ифода этиш ҳуқуқи кафолатлари
- 16- модда. Боланинг ахборот олиш ҳуқуқи кафолатлари
- 17- модда. Боланинг фикрлаш, сўз, виждон ва эътиқод эркинлиги ҳуқуқи кафолатлари
- 18- модда. Боланинг хусусий мулкка бўлган ҳуқуқи кафолатлари
- 19- модда. Боланинг турар жойга бўлган ҳуқуқлари кафолатлари
- 20- модда. Боланинг меҳнат қилиш ҳуқуқи кафолатлари
- 21- модда. Боланинг дам олиш ва бўш вақтга бўлган ҳуқуқи кафолатлари
- 22- модда. Боланинг соғлиғини сақлат ҳуқуқи кафолатлари
- 23- модда. Боланинг билим олиш ҳуқуқи кафолатлари

3- БОБ. ИЖТИМОЙ ҲИМОЯГА МУҲТОЖ БОЛАЛАР ҲУҚУҚЛАРИНИНГ ҚЎШИМЧА КАФОЛАТЛАРИ

24- модда. Ижтимоий ҳимояга муҳтож болаларнинг оила муҳитига бўлган ҳуқуқи кафолатлари

25- модда. Ижтимоий ҳимояга муҳтож болаларнинг жамиятга уйғунлашиш ҳуқуқи кафолатлари

26- модда. Ижтимоий ҳимояга муҳтож болаларнинг турар жойга бўлган ҳуқуқлари кафолатлари

27- модда. Ижтимоий ҳимояга муҳтож болаларнинг ижтимоий ёрдам олишга бўлган ҳуқуқи кафолатлари

28- модда. Ногирон болалар, жисмоний ва (ёки) руҳий ривожланишида нуқсонлари бўлган болаларнинг тиббий-ижтимоий ёрдам олишга бўлган ҳуқуқи кафолатлари

29- модда. Ижтимоий ҳимояга муҳтож болаларнинг таълим олиш ҳуқуқи кафолатлари

4- БОБ. ЯКУНЛОВЧИ ҚОИДАЛАР

30- модда. Низоларни ҳал этиш

31- модда. Бола ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузганлик учун жавобгарлик

32- модда. Ушбу Қонуннинг кучга кириши

5- Мавзу: Таълим муассасаларида ҳуқуқий тартиботни таъминлаш
Амалий машғулотдан кўзланган мақсад:

о Тингловчилар маъмурий ҳуқуқ ва меҳнат ҳуқуқини ўрганадилар

о Мактабгача таълим тизимида меҳнат муносабатларини тартибга солиш
тўғрисидаги меъёрий ҳужжатла билан танишадилар.

0 Содир этилган ҳуқуқбузарлик учун жазонинг муқаррар эканлигини амалий машғулот жараёнида ҳис этадилар.

Амалий машғулот топшириқлари:

1 .Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги маъруза матнини ўқиб ўрганадилар.

2. Ўзбекистон Республикасининг «Коррупцияга қарши кураш тўғрисида»ги Қонуни билан танишадилар.

3. Ўрганган материаллари юзасидан саволлар тузадилар.

Тингловчилар фаолиятини ташкил қилиш бўйича йўл-йўриқлар:

Машғулот «Ҳар ким ҳар кимга ўргатади» методи ёрдамида ташкил қилинади. Тингловчиларга уларга берилган назарий материал ёки ўзлари излаб топган материаллар асосида мавзунини ўрганиб чиқадиладар. Ундан сўнг амалий машғулот катнашчиларга ўқиб ўзлаштирганларини бошқа иштирокчиларга ҳам етказиш вазифаси берилади.

Амалий машғулотга доир назарий материал.

Давлат бошқарувини ташкил этиш ва бошқарувни амалга ошириш жараёнида вужудга келадиган турли-туман ижтимоий муносабатларни тартибга солиувчи ҳуқуқий нормалар йиғиндиси - **маъмурий ҳуқуқ** тармоғини ташкил этади.

Маъмурий ҳуқуқ - ҳуқуқ тизимининг йирик, мураккаб ва ривожланган тармоқларидан бири ҳисобланади. Бу, унинг тартибга солинувчи предметининг ўзига хос хусусиятларидан, муносабатларнинг кенг қамровлилигидан келиб чиқади. Ижро ҳокимияти, бошқарув фаолияти ва бошқарувнинг ўзи давлат ва жамият ҳаётининг барча соҳаларини қамраб олганлиги сабабли, маъмурий ҳуқуқ - ҳуқуқ тизимида марказий ўринни эгаллайди ҳамда бошқа ҳуқуқ тармоқларига таъсир кўрсатади ёки, аксинча, уларнинг таъсирига учрайди.

Маъмурий ҳуқуқ - давлат ҳуқуқи нормаларини янада аниқлаштириб ва тўлдириб, фуқароларнинг кўпгина ҳуқуқ ва мажбуриятларини, уларнинг бошқарув органлари орқали амалга ошириш механизмининг ҳамда ушбу ҳуқуқларни ҳар қандай бузилишлардан ҳимоя қилишни белгилайди.

Маъмурий ҳуқуқ - давлат органларини ташкил этиш, қайта ташкил этиш ва тугатиш тартибини, унинг вазифа ва мақсадларини, ваколатлари ҳамда ҳуқуқий мақомининг бошқа томонларини, тузилиши ва фаолият жараёнини белгилаб беради.

Маъмурий ҳуқуқ - бошқарилувчи объектларнинг алоқаларини тартибга солиб туради. Ушбу нормалар режалаштириш тартибини, моддий ресурсларни тақсимлашни, иш ҳақини белгилашни ҳам мустаҳкамлайди.

Маъмурий ҳуқуқ - жамоат ташкилотлари ва жамоат органларининг ҳуқуқий мақомини ўрнатишда катта аҳамиятга эгадир.

Маъмурий ҳуқуқнинг асосий манбаи - бу 1994 йил 22 сентябрда қабул қилинган ва 1995 йил 1 апрелдан кучга киритилган **Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексидир**. Ушбу кодексга биноан маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги қонун ҳужжатлари инсон ва жамият фаровонлиги йўлида фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини, мулкни, давлат ва жамоат тартибини, табиий муҳитни муҳофаза қилишни, ижтимоий адолат ва қонунийликни таъминлашни, маъмурий ҳуқуқбузарликлар тўғрисидаги ишларнинг ўз вақтида ва объектив кўриб чиқирилишини, шунингдек, бундай ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишни, фуқароларни Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ва қонунларига риоя этиш руҳида тарбиялашни ўз олдига вазифа қилиб қўяди. Бу вазифаларни амалга ошириш учун Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекс - қандай ҳаракат ёки ҳаракатсизлик маъмурий ҳуқуқбузарлик ҳисобланишини, маъмурий ҳуқуқбузарликни содир этган шахсга нисбатан қайси орган (мансабдор шахс) томонидан қай тартибда қанақа маъмурий жазо қўлланилиши ва ижро этилишини белгилайди.

МЖТК 2-модда. Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги қонун ҳужжатларининг вазифалари: Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги қонун ҳужжатлари инсон ва жамият фаровонлиги йўлида фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини, мулкни, давлат ва жамоат тартибини, табиий муҳитни муҳофаза қилишни, ижтимоий адолат ва қонунийликни таъминлашни, маъмурий ҳуқуқбузарликлар тўғрисидаги ишларнинг ўз вақтида ва объектив кўриб чиқилишини, шунингдек бундай ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишни, фуқароларни Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ва қонунларига риоя этиш руҳида тарбиялашни ўз олдига вазифа қилиб қўяди.

Бу вазифаларни амалга ошириш учун ушбу Кодекс қандай ҳаракат ёки ҳаракатсизлик маъмурий ҳуқуқбузарлик ҳисобланишини, маъмурий ҳуқуқбузарликни содир этган шахсга нисбатан қайси орган (мансабдор шахс) томонидан қай тартибда қанақа маъмурий жазо қўлланилиши ва ижро этилишини белгилайди.

3- модда. Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги қонун ҳужжатларининг принциплари: Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги қонун ҳужжатлари қонунийлик, фуқароларнинг қонун олдида тенглиги, демократизм, инсонпарварлик, одиллик ва айб учун жавобгарликнинг муқаррарлиги принципларига асосланади.

4- модда. Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги қонун ҳужжатлари соҳасида Ўзбекистон Республикасининг ваколатлари: қуйидагилар Ўзбекистон Республикаси ихтиёрига берилади:

- маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги қонун ҳужжатларининг принципларини аниқлаш ва умумий қоидаларини белгилаб бериш;

- маъмурий жавобгарликка сабаб бўладиган ҳаракат ёки ҳаракатсизликни, маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги ишларни кўриб чиқиш ваколатига эга бўлган органлар тизимини (мансабдор шахсларни), мазкур ишларни юритиш ва чиқарилган қарорларнинг ижроси тартибини белгилаш;

- маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги қонун ҳужжатлари соҳасида Қорақалпоғистон Республикасининг ваколатларини белгилаш;

6- модда. Маъмурий жавобгарлик тўғрисида қарорлар қабул қилиш борасида маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг ваколатлари: Халқ депутатлари вилоятлар ва Тошкент шаҳар Кенгашлари, вилоятлар ва Тошкент шаҳар ҳокимлари қуйидаги ваколатларга эгадирлар:

- жамоат тартибини сақлашга доир масалалар юзасидан, башарти бу масалалар ушбу Кодекс билан тартибга солинмаган бўлса, шунингдек табиий офатлар ва эпидемияларга қарши кураш масалалари бўйича уларни бузганлик учун маъмурий жавобгарликка тортиш назарда тутилган қарорлар қабул қилиш;

- маъмурий ҳуқуқбузарлик учун ҳеч ким қонун ҳужжатларида белгиланган асослар ва тартибдан бошқача тарзда таъсир кўрсатиш чорасига тортилиши мумкин эмас. Маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги ишларни юритиш қонунийликка риоя қилиш асосида олиб борилади.

Тегишли ваколат берилган органлар ва мансабдор шахслар маъмурий таъсир кўрсатиш чораларини ўз ваколатлари доирасида қўллайдилар.

Маъмурий ҳуқуқбузарлик учун таъсир кўрсатиш чораларини қўлланиш чоғида қонун ҳужжатлари талабларига риоя этилиши ваколатли юқори турувчи органлар ва мансабдор шахслар томонидан мунтазам равишда назорат қилиб турилиши билан, прокурор назорати билан, шикоят бериш ҳуқуқи билан таъминланади

Маъмурий ҳуқуқбузарлик учун жавобгарликни енгиллаштирувчи ёки бекор қилувчи ҳужжатлар орқага қайтиш кучига эгадир, яъни ушбу ҳужжатлар чиққунга қадар содир этилган ҳуқуқбузарлик ҳолларига ҳам тааллуқлидир. Маъмурий ҳуқуқбузарлик учун жавобгарликни белгиловчи ёки жавобгарликни кучайтирувчи ҳужжатлар эса орқага қайтиш кучига эга бўлмайди.

Маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги ишлар ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги иш кўрилатган вақт ва жойда амал қилиб турган қонун ҳужжатлари асосида юритилади.

Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги Кодексда назарда тутилган ҳуқуқбузарлик учун маъмурий жавобгарлик, башарти бу ҳуқуқбузарлик ўз хусусиятига кўра жиноий жавобгарликка тортишга сабаб бўлмаган тақдирда, амалга оширилади.

Башарти маъмурий ҳуқуқбузарлик содир этган шахс ўз ҳаракати ёки ҳаракатсизлиги ғайриҳуқуқий эканлигини билган бўлса, унинг зарарли оқибатларига кўзи етган, юз беришини истаган бўлса ёки бу оқибатларнинг келиб чиқишига онгли равишда йўл қўйган бўлса, бундай маъмурий ҳуқуқбузарлик қасддан содир этилган деб ҳисобланади.

12- модда. Маъмурий ҳуқуқбузарликни эҳтиётсизлик орқасида содир этиш: Башарти маъмурий ҳуқуқбузарлик содир этган шахс ўз ҳаракати ёки ҳаракатсизлиги зарарли оқибатларга олиб келиши мумкинлигини олдиндан кўра билган бўлса ҳам, лекин калтабинлик билан уларнинг олдини олиш мумкин деб ўйлаган бўлса, ёхуд бундай оқибатларнинг келиб чиқиши мумкинлигини олдиндан кўриши лозим ва мумкин бўлгани ҳолда олдиндан кўра билмаган бўлса, бундай маъмурий ҳуқуқбузарлик эҳтиётсизлик орқасида содир этилган деб ҳисобланади.

13- модда. Маъмурий жавобгарликка тортилиш ёши: Маъмурий ҳуқуқбузарлик содир этган пайтда ўн олти ёшга тўлган шахслар маъмурий жавобгарликка тортиладилар.

14- модда. Вояга етмаганларнинг маъмурий ҳуқуқбузарлик учун жавобгарлиги: Маъмурий ҳуқуқбузарлик содир этган ўн олти ёшдан ўн саккиз ёшгача бўлган шахсларга нисбатан Вояга етмаганлар иши билан шуғулланувчи комиссиялар тўғрисидаги низомда назарда тутилган чоралар қўлланилади.

15- модда. Мансабдор шахсларнинг маъмурий жавобгарлиги: Мансабдор шахслар бошқарув тартибини, давлат ва жамоат тартибини сақлаш, табиий муҳитни, аҳоли соғлигини муҳофаза қилиш соҳасида белгиланган қоидаларга ва бажарилишини таъминлаш ўз хизмат вазифаларига қирадиган бошқа қоидаларга

риоя этмаганлик билан боғлиқ маъмурий ҳуқуқбузарлик содир этганликлари учун маъмурий жавобгарликка тортилишлари лозим.

Мулк шаклидан қатъи назар корхона, муассаса, ташкилотда муайян мансабни эгаллаб турган шахс, башарти унга раҳбарлик, ташкилий, фармойиш бериш, текширув-назорат вазифалари ёки моддий бойликлар ҳаракати билан боғлиқ бўлган вазифалар юклатилган бўлса, мансабдор шахс деб ҳисобланади.

КЕЙСЛАР БАНКИ

КЕЙСЛАР БАНКИ

1-кейс. «Мактабгача таълим муассасаларининг фаолиятини такомиллаштириш тўғрисида»ги 528-сон қарорининг мазмуни, мақсадини атрофлича ёритиб беринг.

Топшириқ: Ушбу қарорнинг қабул қилинишига нима сабаб бўлди?

Муаммо тури	Келиб чиқиш сабаблари	Ҳал этиш йўллари

2-кейс.»Давлат мактабгача таълим муассасаси тўғрисидаги Низомнинг мақсадини 8^0Т - таҳлили ёрдамида ёритиб беринг.

8	Кучли томони	
№	Ожиз томони	
О	Имкониятлари	
Т	Хавфлар	

3-кейс. Тушунчалар таҳлили жадвалини тўлдиринг:

тушунчалар	мазмۇни
Конституция	?
концепция	?
бола	?
ёшлар	?
ҳуқуқ	?
миллий дастур	?

4-кейс. Ўзбекистон Республикасида ҳокимиятлар бўлиниши принципи шунда кўринадикки, мамлакатда қонун чиқарувчи ҳокимият Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси томонидан амалга оширилади.

Топшириқ: *Ҳозирги кунда қонун чиқарувчи органларнинг давлат механизмида тутган ўрнини кўрсатинг.*

МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ

МАВЗУЛАРИ

МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ МАВЗУЛАРИ Мустақил ишни ташкил этишнинг шакли ва мазмуни

Тингловчи мустақил ишни муайян модулнинг хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда қуйидаги шакллардан фойдаланиб тайёрлаши тавсия этилади:

- меъёрий ҳужжатлардан, ўқув ва илмий адабиётлардан фойдаланиш асосида модуль мавзуларини ўрганиш;
- тарқатма материаллар бўйича маърузалар қисмини ўзлаштириш;
- махсус адабиётлар бўйича модуль мавзулари устида ишлаш;
- -тингловчининг касбий фаолияти билан боғлиқ бўлган модуль мавзуларни чуқур ўрганиш.

Мустақил таълим мавзуси

1. «Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси - инсон ҳуқуқ ва эркинликларининг кафолати».
2. Бола ҳуқуқлари тўғрисидаги конвенциянинг мазмун-моҳиятини ўрганиш.
3. «Бола ҳуқуқлари кафолатлари тўғрисида»ги қонуннинг мазмун-моҳиятини ўрганиш.
4. «Болаларни уларнинг саломатлигига зарар келтирувчи ахборотдан ҳимоя қилиш тўғрисида»ги қонунни ўрганиш.

5. Оила кодексида бола ҳуқуқларига оид қоидаларнинг мазмуни билан танишиш.

ГЛОССАРИЙ

Буйрук - соҳага оид ваколатга эга бўлган ташкилотларнинг турли раҳбарлари томонидан давлат қонуни, ПФ ва ВМ Қарорлари ҳамда юқори ташкилотларнинг турли кўрсатмалар ижросини таъминлаш ҳамда корхона, муассаса, ташкилотлар бошқарувини амалга ошириш учун чиқарилган меъёрий ҳужжат.

Декларация (Баённома) - қонундан фарқли ўлароқ декларация ҳуқуқ ва эркинликларни эълон қилади, конституция эса фуқаролар учун ҳам, шу давлат ҳудудида яшовчи одамлар учун ҳам мажбурий равишда амал қилишни ўрнатади.

Инсон ҳуқуқи - инсоннинг давлат билан муносабатдаги ҳуқуқий ҳолатини, унинг иқтисодий, сиёсий ва маданий соҳалардаги имкониятларини тавсифлаш тушунчаси

Конституция - («сопзШиЙоп» лотинча сўз бўлиб, «тузиш» дегани) «қоида» ва «низом» маъноларини англатади. Конституцияда жамоат ва давлат тузилиши, давлат

хокимияти ва бошқарувининг асослари, фуқароларнинг асосий ҳуқуқ ва мажбуриятлари аниқ белгилаб берилади

Конституциявий ҳуқуқ - ҳуқуқнинг етакчи тармоғи, шунингдек, ҳуқуқий фанлар ва ўқув-таълими турларидан бири. Конституция ва конституциявий ҳуқуқнинг фарқи шундан иборатки, конституция биргина қонун ҳисобланса, конституциявий ҳуқуқ жуда кўп ҳуқуқий манбаларни, шунингдек, конституцияни ўз ичига оловчи бутун бир ҳуқуқий тармоқни қамраб олади

Қонун - давлат халқ хўжалигининг тегишли соҳасига оид меъёрларни белгиловчи, Олий Мажлисида қабул қилинадиган, соҳанинг стратегик ривожланишини ифодаловчи, узоқ муддатга мўлжалланган, такомиллашиб боровчи ҳужжат.

Фармойиш - ижро этиш муддати тезликни, оперативликни талаб этувчи ваколатли идоралар раҳбарлари томонидан чиқариладиган меъёрий ҳужжат.

Фармон - тегишли соҳа ёки муҳим объектга, воқеликка нисбатан чиқарилган Ўзбекистон Республикаси Президентининг топшириқ ва кўрсатмаларини ифодаловчи меъёрий ҳужжат.

Яшаш ҳуқуқи - фуқароларнинг Ўзбекистон Республикаси Конституцияси 24-моддасида мустаҳкамлаб қўйилган асосий ҳуқуқларидан бири. «Яшаш ҳуқуқи ҳар бир инсоннинг узвий ҳуқуқидир. Инсон ҳаётига суиқасд қилиш энг оғир жиноятдир»

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. - Т.: Ўзбекистон, 2017.
2. Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисида»ги Қонуни. Тошкент 1997й.
3. Кадрлар тайёрлаш Миллий дастури. Тошкент 1997й.
4. Ўзбекистон Республикасининг «Бола ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисида»ги Қонуни. 2008.
5. Ўзбекистон Республикасининг «Болаларни уларнинг соғлиғига зарар етказувчи ахборотдан ҳимоя қилиш тўғрисида»ги Қонуни. 2016.
6. Ўзбекистон Республикасининг «Коррупцияга қарши курашиш тўғрисида»ги Қонуни. 2017.
7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида»ги ПФ-4947-сон Фармони.
8. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 30 сентябрдаги «Мактабгача таълим тизими бошқарувини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги. ПФ-5198-сонли Фармони.
9. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 22 январдаги «2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясини «Фаол тадбиркорлик, инновацион ғоялар ва технологияларни қўллаб-қувватлаш йили»да амалга оширишга. оид Давлат дастури тўғрисида»ги ПФ-5308 сонли Фармони.
10. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «2017-2021 йилларда мактабгача таълим тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПҚ-2707-сонли қарори. 2016 йил.
11. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Мактабгача таълим тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПҚ-3261- сонли қарори. 2017 йил.
12. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 15 сентябрдаги «Нодавлат таълим хизматлари кўрсатиш фаолиятини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПҚ-3276-сонли Қарори.
13. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 30 сентябрдаги «Ўзбекистон Республикаси Мактабгача таълим вазирлиги фаолиятини ташкил этиш тўғрисида»ги ПҚ-3305-сонли Қарори.
14. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 19 июльдаги «Мактабгача таълим муассасалари фаолиятини такомиллаштириш тўғрисида»ги 528-сонли Қарори
15. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 21 ноябрдаги «Мактабгача таълим вазирлиги тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида»ги 929-сонли Қарори
16. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 18 декабрдаги «Ўзбекистон Республикаси Мактабгача таълим вазирлиги ва унинг тизимидаги муассасаларнинг моддий-техника базасини мустаҳкамлаш ҳамда нодавлат мактабгача таълим муассасалари фаолиятини қўллаб-қувватлаш тўғрисида»ги 991-сонли Қарори.

17. Мирзиёев Ш.М. «Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини мард ва олижаноб халқимиз билан бирга курашимиз» мавзусидаги Ўзбекистон Республикаси Президенти лавозимига киришиш тантанали маросимига бағишланган Олий Мажлис палаталарининг қўшма мажлисидаги нутқи. - Т.: Ўзбекистон, 2016.

18. Мирзиёев Ш.М. «Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш - юрт тараққиёти ва халқ фаровонлиги гарови» мавзусидаги Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганининг 24 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маърузаси. - Т.: Ўзбекистон, 2017.

19. Мирзиёев Ш.М. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик - ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қондаси бўлиши керак. - Т.: Ўзбекистон. - 2017.

20. Мирзиёев Ш.М. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик - ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қондаси бўлиши керак. - Т.: Ўзбекистон, 2017.

21. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажагимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга курашимиз. - Т.: Ўзбекистон, 2017.

22. Мирзиёев Ш.М. «Конституция- эркин ва фаровон ҳаётимиз, мамлакатимизни янада тараққий эттиришнинг мустаҳкам пойдеворидир» мавзусидаги Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганининг 25 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маърузаси.

23. «Мактабгача таълимга қўйиладиган давлат талаблари» Т.: 2017

24. [1Шр://шшш.еёи.иг](#)-Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги сайти.

25. [Бйр://шшш.и2еёи.и2](#) - Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги сайти.

26. [шшш.тёо.иг](#) - Ўзбекистон Республикаси Мактабгача таълим вазирлиги сайти.

27. [Б11р://шшш.рге51ёеп1.и2](#) - Ўзбекистон Республикаси Президенти портали.

28. [1Ир://шшш.доу.и2](#)- Ўзбекистон Республикаси ҳукумати портали.

29. [БИр://у\у\Ў.1ех.и2](#)- Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари маълумотлар миллий базаси сайти.

Асосий ва қўшимча ўқув адабиётлар ҳамда ахборот манбаалари

Асосий адабиётлар

1.Хасанбоева О.У. ва бошқ. Мактабгача таълим педагогикаси. Т.: Илм зиё. 2006.

2.Ш.А.Содиқова “Мактабгача педагогика”. “Тафаккур сарчашмалари” Т.: 2013 й

3.Н.М.Каюмова “Мактабгача педагогика”. “ТДПУ” нашриёти Т.: 2013 й

Қўшимча адабиётлар:

4.Мирзиёев Ш.М. “Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш – юрт тараққиёти ва халқ фаровонлиги гарови” мавзусидаги Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганининг 24 йиллигига бағишланган

тантанали маросимдаги маърузаси. – Т.: “Ўзбекистон”, 2017. – 48 б.

5. Ш.М. Мирзиёев Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қонидаси бўлиши керак. –Т.: “Ўзбекистон”. – 2017.– 102б.

6.Ш.М. Мирзиёев Буюк келажагимизни мард ва олижаноб ҳалқимиз билан бирга қурамыз. – Т.: “Ўзбекистон”, 2017. – 488 б.

7. Ш. М. Мирзиёев 7 феврал 2017 йил куни “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947 сонли фармонни

8. Ш.М. Мирзиёевнинг “2017-2021-йилларда мактабгача таълим тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори. Т.:2016й. 29-декабр

9.Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисида»ги Қонуни.
«Маърифат» газетаси. 1997 йил 1 октабр.

10.Кадрлар тайёрлаш миллий дастури, -Т.: Ўзбекистон. 1997.

11.Хасанбоева О. Педагогика тарихидан хрестоматий. -Т.: Ўқитувчи. 1993.

12.Педагогика. А.Мунавваров таҳрири остида. -Т.: Ўқитувчи. 1997.

13.О.Хасанбоева ва бошқ. Оила педагогикаси. Т.: “Алоқачи”, 2007 й.

О.Тўраева Бола азиз одоби ундан азиз Т.: “Ўқитувчи”

14.Р.Хасанов, Х.Егамов «Тасвирий сан`ат дарслари» «Ўқитувчи».Т.: 1995й.

Интернет сайтлари

15. [www. тдпу. уз](http://www.tdpu.uz)

16. www. педагог. уз

17. www. Зиёнет. уз

18. www. Эду. уз

19. тдпу-ИНТРАНЕТ. Пед

